

jaargang 35 - prijs € 5,40 -september 2004

5

Maatschappij & Politiek

vakblad voor maatschappijleer

I N H O U D

- 3** **Burgerschapsvorming in het onderwijs**
Hans van der Heijde
- 6** **Maatschappijleer in het Engels**
Lieke Meijs
- 8** **Onderwijsraad over Europees burgerschap**
Wolter Blankert
- 12** **Van eindtermen naar burgerschapscompetenties in het mbo**
Harold Drost
- 14** **Een oriëntatie in 'de risicomaatschappij'**
Harry van den Bouwhuijsen
- 17** **Bij het afscheid van een president**
Jeff Peck
- 19** **Evaluatie vmbo-examen Maatschappijleer**
Radboud Burgsma
- 22** **Evaluatie havo-examen Maatschappijleer**
Bert de Weme
- 25** **Evaluatie vwo-examen Maatschappijleer**
Peter Salden en Ingrid Faas

R U B R I E K E N

- 21** **Grom**
- 27** **Recensie**
De opstand der neo-conservatieven
- 29** **Signalementen**

(Foto: Bert Spiertz)

Redactioneel

Woei de geest van Pim Fortuyn door de maatschappijleerexamens? Bert de Weme, die voor Maatschappij & Politiek het maatschappijleerexamen voor het havo analyseerde, meent van wel. Vanzelfsprekend komen ook de andere maatschappijleerexamens aan de orde. Bij veel tevreden geluiden is ook kritiek te horen, maar dat moet ook. Op de vraag wat maatschappijleer is, dan wel behoort te zijn, mogen door zo'n beetje alle betrokkenen verschillende antwoorden worden gegeven, over één ding zijn we het allemaal eens: zonder kritische houding geen maatschappijleer.

Als nieuwe hoofdredacteur heb ik gemeend er goed aan te doen ook enkele van mijn, niet altijd even samenhangende opvattingen over maatschappijleer in een artikel te verwerken. Opdat u weet waar u aan toe bent, maar ook om aangrijpingspunten voor kritiek te verschaffen. De M&P-rubriek 'ingezonden brieven' staat al veel te lang droog. Afgezien van de examenbesprekingen, na de zomervakantie vanzelfsprekend een vast onderdeel, kent dit nummer geen speciaal thema. het nieuwe Europees Parlement, mbo-competenties, de risicomaatschappij, , rouw en walging om Ronald Reagan en nog een keer Fortuyn; ik doe maar een greep uit het zeer diverse aanbod. Ik had me zo voorgenomen dat woord niet te gebruiken en nu staat het er toch: divers. Vooruit, als de vlag de lading dekt, dan mag het.

Hans van der Heijde

Burgewr ben je niet. Dat wordt je. Misschien

HANS VAN DER HEIJDE

De voortdurende maatschappelijke en politieke verwarring over hetgeen integratie van nieuwkomers is, dan wel behoort te zijn, maakt een heleboel duidelijk over de potsierlijke kanten van de Nederlandse politieke cultuur.'

Op grond van het democratische karakter van het Nederlands staatsstelsel zou men mogen veronderstellen dat in het hart van die politieke cultuur een duidelijk, breed gedeeld idee van burgerschap staat. Een idee bovendien dat via het onderwijs op een genuanceerde, open wijze wordt doorgegeven. Het integratiedebat, het integratiebeleid en de Wet Inburgering Nieuwkomers (WIN) maken echter op pijnlijke wijze duidelijk dat het aan een dergelijk idee van burgerschap feitelijk ontbreekt. Een kritische blik op de onderwijscurricula leidt tot de conclusie dat

het zeer wel mogelijk is een schoolcarrière met een diploma te bekronen zonder ooit met burgerschapseducatie in aanraking te zijn gekomen. 'Burger ben je niet, dat moet je worden'; of men nu een geboren Nederlander of een nieuwkomer is. Bij veel Nederlanders lijkt het idee te hebben postgevat dat met het bereiken van de leeftijd van 18 jaar niet alleen vanzelf de burgerrechten worden toegekend, maar dat daarmee eveneens vanzelf het besef van de strekking en reikwijdte van die rechten en de daaraan verbonden verantwoordelijkheden in het bewustzijn worden verankerd.

Flink

Parlementair Den Haag is de laatste jaren in de greep van de 'flinkheidstrend' geraakt. Zodra ergens iets tot een politiek probleem is bestempeld, draven parlementariërs en bewindslieden naar microfoons om daar wat 'flinks' in te roepen. Flink betekent in dit verband: zonder in het algemeen of over de werkelijke aard van het probleem in het bijzonder na te denken, zonder oog te hebben voor logica en burgerrechtelijke of andere juridische implicaties en zonder rekening te houden met onmogelijkheden op het terrein van uitvoering, direct pleiten voor krachtige maatregelen, meestal tegen de groep die voor het probleem verantwoordelijk wordt gehouden. Hoe kan het dat politici daar meestal zonder politieke kleerscheuren mee weggomen?

Ten eerste omdat dit soort flinkheid (gelukkig) maar zelden besluiten en beleid tot gevolg heeft. Ten tweede omdat nog tijdens het leeglopen van de vorige ballon het volgende probleem zich alweer aandient en iedereen gaat staan luchthappen om de volgende 'flinkheidsballon' te kunnen opblazen. Ten derde omdat de massamedia bij monde van hun verslaggevers zelden of nooit stevig en kritisch naar die burgerrechtelijke implicaties van en tegenstrijdigheden in de uitingen van de flinkerds doorvragen. Overigens lijkt dat ten minste deels het gevolg te zijn van onbekendheid van veel verslaggevers met logica en eenvoudige, grondwettelijk vastgelegde beginselen.

Overdreven?

Is deze voorstelling van zaken overdreven? Enkele maanden geleden kwam minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie Rita Verdonk met aanvullende maatregelen op de eerdere genoemde Wet Inburgering Nieuwkomers. Met uitzondering van de vette rekeningen schrijvende Regionale Opleidingscentra (ROC's) is deze wet voor alle betrokkenen een fiasco geworden, hetgeen een ieder die destijds de moeite had genomen het wetsontwerp en de toelichting daarop te bestuderen kon voorspellen. In plaats van een en ander

nu eens in alle rust kritisch te analyseren, laat minister Verdonk de camera's aanrukken en ze haar biceps flink rollen: 'Eindtermen voor integratie! Integratie-examen! Niet binnen drie jaar gehaald? Dan zelf de cursus betalen! Na weer twee jaar nog geen diploma? Boete! Werkloze 'oudkomer'? Hup, ook naar de cursus! ROC's te duur, dankzij gedwongen winkelnering voor gemeenten? Dan maar concurrentie: iedereen mag de cursus aanbieden!'

Bicepsdenken

Er is geen journalist die de minister vraagt naar de inhoud van de cursus, de strekking van de eindtermen en het ontbreken van een idee van burgerschap dat daarin toch zou moeten zijn vervat; naar het even belachelijke als onhoudbare plan een boete te geven als iemand niet slaagt; naar de strijdigheid met het beginsel van gelijkheid voor de wet; naar de onuitvoerbaarheid, de onhaalbaarheid van de gestelde doelen en het ontbreken van controlemogelijkheden; en naar de reden waarom zij alleen met haar biceps heeft gedacht.

Overigens hoeft voor illustraties niet alleen uit het integratievraagstuk te worden geput. Neem de partijpolitieke wedloop om zoveel mogelijk gevangenen in een cel te persen of het idee om hoerenlopers strafbaar te stellen indien de

aanbieder een heroïnehoortje is en concludeer dat sommige parlementariërs hun denkwerk eveneens met hun biceps, respectievelijk traanklieren verrichten.

Onvoldoende kennis

Ter verklaring van het feit dat politici meestal goed met dit soort flauwekul weten weg te komen, moet nog een vierde - en belangrijkste - zaak worden genoemd, namelijk dat veel mensen (te) weinig van burgerrechtelijke beginselen afweten om dergelijke luchtballonnen te kunnen doorprikken. Dat leert men namelijk niet of maar gebrekkig op school en van de massamedia wordt men ook niet veel wijzer.

Het is geen bewijs, maar mag toch wel als illustratie gelden: een meerderheid van de derdejaarsstudenten Geschiedenis en

Maatschappijleer van een lerarenopleiding gaf toe van aan hen voorgelegde artikelen uit *NRC Handelsblad* met actuele parlementaire verslaggeving niet veel te begrijpen.

Burger moet je worden. De formele toekenning van de grondrechten en het opzadelen met de verantwoordelijkheden die daarbij horen, gaan in Nederland voor de meesten vanzelf; in tegenstelling tot het genieten van die rechten of het leren medeverantwoordelijk te zijn voor het genieten van die rechten van anderen. Dat moet men leren.

Illustratie: Joliet Leenhouts

Nederlands onderwijs schiet tekort

Een van de plekken waar men dat behoort te leren is de school. Dit gebeurt in veel democratische landen in alle soorten en lagen van het onderwijs, op grond van de voor de hand liggende gedachte dat dit iets is dat een ieder aangaat. In sommige landen wordt daar meer aan gedaan dan in andere. Zo wordt daaraan in Duitsland, Frankrijk of de Verenigde Staten veel meer aandacht besteed dan in Groot-Brittannië - maar in al deze landen meer dan in Nederland. Nederland doet binnen het onderwijs veel te weinig - feitelijk bijna niets - aan burgerschapsvorming. Veel leerlingen leren nauwelijks iets over het Nederlandse staatsstelsel en over de rechten en verantwoordelijkheden die uit burgerschap voortvloeien alsook over hieraan verwante vaardigheden, zoals argumenteren, debatteren en discussiëren.

Roepen en bieden

Voorname vaardigheden horen bij alle schoolvakken thuis: inhoudelijke aspecten als staatsstelsel en burgerrechten en -plichten vooral bij de vakken Maatschappijleer en Geschiedenis en in het mbo bij de modules Persoonlijke en Maatschappelijke Vorming. Die vaardigheden en die vakken en modules behoren in de curricula een belangrijke positie in te nemen. Algemener gesteld geldt dat een democratie die zichzelf serieus neemt burgerschapsvorming een centrale plaats in het gehele onderwijs geeft. *Maatschappij & Politiek* en maatschappijleerdocenten roepen dat al heel lang. Gelukkig maar dat ze hun aanbod om die plaats goed in te richten handhaven.

Fully fledged? I don't know

LIEKE MEIJS

**Steeds meer scholen
verrijken hun vwo-afdelingen
met een tweetalige variant.**

**Op dit moment zijn dat er
al zestig, met een groei van
ongeveer 10 procent per jaar.**

**Hoeveel maatschappijleer-
docenten inmiddels een
deel van hun lessen
in het Engels geven**

Op het Maaslandcollege in Oss krijgen de vwo-klassen meestal in het Nederlands Maatschappijleer, vandaag echter in het Engels. De tweetalige 4 vwo-klas zet niet meteen de knop op 'Engels' als de docente-in-opleiding Mar Robillard haar les Maatschappijleer in het Engels begint. De van oorsprong Amerikaanse student aan de eerstegraadslerarenoopleiding in Nijmegen had een voorkeur voor een stage op een tweetalige school. Ook de school zelf is hier enthousiast over, omdat ze zoveel mogelijk *native speakers* als docent aan het tweetalige vwo willen inzetten.

Tweetalig?

'Waarom praat je geen Nederlands', vragen de leerlingen aan hun docent achter in de klas. Omdat de betreffende leerlingen al vanaf de brugklas de helft van de lessen in het Engels krijgen, is de docent verbaasd over deze vraag. Bij Maatschappijleer blijkt Engelstalig onderwijs namelijk niet gebruikelijk te zijn. In tegenstelling tot andere vakken kan Maatschappijleer niet over Engelstalig lesmateriaal beschikken en de zelfstandige vertaling van het materiaal in het Engels kost veel tijd en moeite. In de les over de Europese verkiezingen kon echter van de Engelse *Stemwijzer* gebruik worden gemaakt.

Na enkele keren hiertoe te zijn aangespoord, gaan leerlingen tot het Engels over. Enkele branieschoppers achter in de klas demonstreren meteen dat ze vlot de vraag van de docente in het Engels kunnen beantwoorden.

Andere leerlingen lijken daar meer moeite mee te hebben. Als ze zeggen het antwoord niet te weten, roept dat het idee op dat ze het 'in het Engels niet weten'.

Voordat de leerlingen zich op de *Stemwijzer* storten worden enkele uitspraken hieruit besproken om te achterhalen of de leerlingen deze begrijpen. De uitleg die leerlingen geven is in de vorm van korte staccatozinnen, waarbij opvalt dat ze nauwelijks op elkaar reageren; de vraag is echter of dat door het Engels komt. Hierbij dient te worden aangetekend dat ook in het Nederlands het vraag-en-antwoordspel natuurlijk meer tussen docent en leerling dan tussen leerling en leerling voorkomt.

Fully fledged

Het grote lokaal waarin de les plaatsvindt, heeft voor iedere leerling een computer langs de wand. Zonder tijdverlies schakelen de leerlingen over van het klassikale lesgedeelte naar het zelf-werkdeel achter de computer. In een hoog tempo klikken ze 'I don't know' aan. Op de vraag wat 'fully fledged' betekent in de stelling waar hij zijn mening over moet geven, antwoordt een leerling dat hij dat niet weet, maar samen met zijn buurvrouw weet hij wel een woordenlijst in de computer te vinden. Dat levert geen bevredigend antwoord op en er wordt dus toch maar voor 'I don't know' gekozen.

De stemadviezen rollen vlot uit de computers. Leerlingen laten ook hier de standaardopmerking horen echt niet te snappen hoe de computer tot een dergelijke uitslag kan komen. Ze denken daarbij weinig terug aan de

uitspraken waarbij zij 'mee eens' hebben aangeklikt.

De uitslag in deze klas laat een breed scala van politieke voorkeuringen zien: van Lijst Pim Fortuyn (LPF) tot Socialistische Partij (SP).

Verbazingwekkend komt er weinig reactie op elkaars voorkeuren. Zou het Engels weer een belemmering zijn? In het nagesprek betwijfelt de docente dat: de leerlingen praten immers al vanaf de brugklas de helft van de les-tijd Engels. Zij vermoedt dat de dominante jongensgroep in deze klas, die bij allerlei onderwerpen LPF-standpunten naar voren brengt, hier meer schuld aan is. Menig klasge-noot waagt zich niet meer aan een re-actie, noch in het Engels, noch in het Nederlands.

Beter Engels

Een van de eerste wetenschappers die onderzoek naar tweetalig onderwijs deed is Ineke Huibregtse. Zij promoveerde in 2001 op haar proefschrift *Effecten en didactiek van tweetalig voortgezet onderwijs in Nederland*. Het doel van tweetalig onderwijs is om een hoog taalvaardigheidniveau in de tweede taal te bereiken, zonder dat dit ten koste gaat van de taalvaardigheid in het Nederlands en de verwerving van kennis en vaardigheden in andere schoolvakken. Huibregtse vergeleek de cijfers van het centraal schriftelijk eindexamen Nederlands, Geschiedenis (in het Engels gegeven) en Aardrijkskunde (in het Engels gegeven) van een tweetalige vwo-groep met de resultaten van een controlegroep. De gemiddelde cijfers van beide groepen voor deze vakken bleken niet significant te verschillen. Zoals was te verwachten, ontwikkelen de leerlingen in tweetalig onderwijs zich anders wat betreft hun taalvaardigheid Engels dan hun leeftijdgenoten in het reguliere onderwijs. De tweetalige groep vertoont een

sterkere toename van de score op de woordenschattest dan de controlegroep. Ook bereikte de tweetalige groep een hogere score op de tests voor spreekvaardigheid en leesvaardigheid dan de controlegroep.

Een tweede onderzocht aspect was het didactische handelen in het tweetalig onderwijs. De conclusie was dat de didactiek niet optimaal was om leerlingen voor de tweede-taalverwerving te stimuleren. In het ideaalmodel wordt het taalgebruik van docenten aan het niveau van de leerlingen aangepast - met name door vereenvoudigingen en redundantiestrategieën. In het geval van taalfouten van leerlingen moet de docent niet de correcte uiting voorzeggen, maar ervoor zorgen dat de leerling zelf de fout corrigeert. Uit onderzoek blijkt dat deze aanpak nauwelijks door docenten werd gehanteerd. Desondanks waren de resultaten van

de tweetalige groep veel beter. Blijft over de lezersvraag: wat betekent *fully fledged* in de Engelstalige stemwijzer? ■

Het Maastrichtcollege prijst haar tweetalig vwo als volgt aan:

'Gymnasium van de 21ste eeuw'. De tweetalige vwo-opleiding is een unieke opleiding voor een geslaagde internationaal georiënteerde toekomst, zoals een Engelstalige studie Integrated communication management in Utrecht. De school citeert verder de visitatiecommissie van het Europees platform, die meldt dat de opleiding aan de kwaliteitseisen voor het tweetalig vwo voldoet.

In *Maatschappij & Politiek* 2004, nummer 1 stond een oproep van een docent om een maatschappijleer-methode te laten vertalen, mits er voldoende belangstelling van andere scholen voor is.

'Er hebben inmiddels vier scholen gereageerd', zo meldt initiatiefneemster Ragnar Bogaert. 'Dus in totaal zijn er nu vijf scholen en dat is voldoende om het traject in gang te zetten. De vertaler is nu aan de slag. Er is voor gekozen om de eindtermen voor het vak te handhaven en er een internationale dimensie aan toe te voegen. Het perspectief blijft echter Nederlands. Zo wordt de oorlog in Irak vanuit de Nederlandse betrokkenheid geanalyseerd. De vergelijkende invalshoek wordt voor het Engelstalige curriculum wat meer gewicht geven als leerlingen in het kader van een praktische opdracht een maatschappelijk probleem moeten analyseren.'

Bogaert meldt dat ze naar aanleiding van haar oproep met diverse collega's contact heeft gehad: 'Sommigen vonden dat het vak te Nederlands was om in het Engels aan te bieden. Anderen vonden dat oorspronkelijk Engelstalige literatuur aan de leerlingen moest worden aangeboden. Een derde groep was ingenomen met het initiatief en zat eigenlijk op zo iets als een Engelstalig leerboek voor Maatschappijleer te wachten. Dat waren overwegend mensen die al een (paar) jaar in lange weekenden waarin ze de lessen moesten voorbereiden aan het ploeteren zijn geweest.'

Meer geïnteresseerde docenten kunnen zich melden via: r.bogaert@noknok.nl.

Onderwijsraad over Europees burgerschap

Verukkelijk, Europees burger te zijn

WOLTER BLANKERT

De Onderwijsraad heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) geadviseerd doelbewust aandacht aan Europees burgerschap te gaan besteden. Naar de mening van de raad is sturend beleid hier op zijn plaats.

Ruim 40 procent van de stemgerechtigde Europeanen heeft in juni de energie gevonden om zich naar de stembus te slepen. Dat wijst erop dat ruim 40 procent van de bevolking van de Europese Unie (EU) zich enigszins Europees burger voelt. Stemrecht is immers vanouds één van de essentialia van burgerrecht en burgerplicht; gezien het prille stadium waarin het Europees burgerschap zich bevindt, is dat een fantastische score.

In de Verenigde Staten openen scholieren al een eeuw de dag met het zingen van het volkslied en het vreugdevol staren naar de zich ontrollende vlag met de *stars en de stripes*, al of niet met de hand op de borst. De Amerikaanse president (een echte president, geen voorzitter van een of andere obscure raad) getuigt wekelijks van zijn geloof in en liefde voor Amerika en mediahelden blijven niet achter. Dit is gehoord

voor Europese begrippen, waar de grote sterren trachten de kijkcijfers op te schroeven en de humortrofee in de wacht te slepen met het bekladden van nationale symbolen (tot Europese symbolen reikt hun kennis niet; jammer, want negatieve aandacht is beter dan negatie).

Desondanks maakt maar ruwweg de helft van de potentiële kiezers in de Verenigde Staten de gang naar de stembus. Een mediacampagne van een eeuw heeft slechts een schamele 10 procent winst opgeleverd. Een reclamebureau zou met een dergelijk pover resultaat meteen de laan worden uitgestuurd. Een score van 44,2 procent bij de Europese verkiezingen is, kortom, een uitstekend resultaat.

Opkomstverschillen

Analyseert men voornoemd percentage nader, dan blijkt het in de oude vijftien lidstaten iets hoger te liggen dan in de tien nieuwe EU-landen.

Vijftig jaar Europese integratie en ruim tien jaar formeel Europees burgerschap (sinds het Verdrag van Maastricht, 1991) hebben enige vrucht gedragen.

Aan die hogere score heeft Nederland met een opkomstpercentage van 39 procent - overigens een geweldige stijging ten opzichte van het percentage van 30 procent uit 1999 - een negatieve bijdrage geleverd. Europees burgerschap leeft in Nederland kennelijk iets minder dan in Duitsland of Frankrijk en niet meer dan in het Verenigd Koninkrijk.

De lage opkomst in de nieuwe lidstaten heeft velen verbaasd. Men had een groter enthousiasme over en dankbaarheid voor het lidmaatschap van de *Club van Fatsoenlijke Naties* verwacht. Het geldt overigens niet voor alle nieuwe lidstaten: Malta en Cyprus kunnen allebei op een opkomstpercentage van meer dan 60 procent bogen en behoren daarmee tot de topscorers, terwijl Letland en Litouwen Nederland ruim achter zich laten. Toch gaat het de bevolking van de meeste nieuwe EU-landen om het lidmaatschap als zodanig (de referenda erover vielen overal gunstiger uit dan verwacht) en (nog) niet om de poespas eromheen. Europees burgerschap is in deze landen, waar het

nationaal burgerschap net is herontdekt, nog een brug te ver.

Hetzelfde geldt voor Nederland, zij het om heel andere redenen. Uit vergelijkend onderzoek blijkt dat er geen zelfvoldaner volk bestaat dan het Nederlandse (naast mogelijk het Amerikaanse). Nederlanders voelen zich letterlijk de leukste (en de beste) thuis. Anders dan in andere landen zetten scholieren in Nederlands zichzelf met ruime voorsprong op de eerste plaats. De enige manier om Nederlandse leerkrachten in een lofzang op het eigen onderwijs te doen ontbranden, is met ze naar het buitenland te gaan. In die ondergrond is het lastig het zaad voor Europees burgerschap te doen ontkiemen. Waarom zou men een jas die zo heerlijk soepel om de schouders valt, voor een nieuwe ruilen?

Onderwijsraad

Voorname gedachte heeft de Onderwijsraad goed begrepen en daarom de minister van OCW geadviseerd doelbewust aandacht aan Europees Burgerschap te gaan besteden (zie: *Onderwijs en Europa: Europees burgerschap*, juni 2004). Naar de mening van de raad is sturend beleid hier op zijn plaats, ondanks de gangbare opinie dat steeds

meer aan scholen zelf moet worden overgelaten. Het advies van de raad is eenduidig: het Europees burgerschap is sinds het Verdrag van Maastricht in formele zin een realiteit en het wordt nu de hoogste tijd dat scholen aan hun leerlingen duidelijk maken wat dit burgerschap in de praktijk inhoudt. Het raadsadvies doet daarvoor de volgende aanbevelingen:

1. oriëntatie op Europa als noodzakelijk te kennen object behorend tot de canon van algemene vorming van iedere burger;
2. oriëntatie op Europa, zodanig dat de meest noodzakelijke vaardigheden beschikbaar komen om zich in Europa te bewegen (met name het leren van talen); en
3. kritische oordeelvorming over Europa en Europese integratieontwikkelingen.

Het is zonneklaar dat Maatschappijleer bij het eerste en laatste punt een belangrijke rol kan en moet spelen. Het leidt geen twijfel

- het advies verwijst er zelf naar - dat de raad de inhoud van het gelijktijdig verschenen proefschrift van Henk Oonk, *De Europese integratie als bron van onderwijsinnovatie* (juni 2004 - het manuscript was eerder beschikbaar), ter harte heeft genomen.

Het advies van de Onderwijsraad is uitgebracht naar aanleiding van het huidige Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie. Men mag daarom aannemen dat de betreffende minister voor het eind van deze periode het advies geheel of gedeeltelijk zal overnemen. Zo zal op Maatschappijleer een dringend beroep worden gedaan (nog) meer aandacht aan oriëntatie op de Europese Unie te besteden, hetgeen goed op de reële politieke verhoudingen aansluit.

Zetelverdeling Europees Parlement

Europese Volkspartij (<i>Christen-Democraten</i>)	274
Sociaal-Democraten	199
Liberaal en Democratische partij (<i>o.a. VVD en D66</i>)	67
Groenen	42
Europees Unitair Links (<i>o.a. SP</i>)	36
Europa van Democratieën en Diversiteit (<i>SGP en CU</i>)	18
Unie voor een Europa van Naties (<i>anti-EU</i>)	28
Overig	68

Europees Parlement

Voor de komende maanden ligt het voor de hand de volgende zaken in de les te volgen:

- het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Raad (van regeeringsleiders, waarbij premier Jan Peter Balkenende regelmatig in beeld komt) en van de Raad van Ministers (waarbij minister van Buitenlandse Zaken Ben Bot en verschillende vakministers zich kunnen profileren; zoals bekend bepaalt het onderwerp welke ministers van deze raad deel uitmaken);
- de samenstelling van de nieuwe Europese Commissie waarvan de Portugees José Barroso als voorzitter is aangewezen; en
- de invloed van het nieuw gekozen Europees Parlement, onder voorzitterschap van de Spanjaard Josep Borrell.

De echte zittingsperiode van het nieuw gekozen parlement begint in september, maar met het oog daarop zijn de verschillende functionarissen en commissies al in juli gekozen. In september en oktober zal het aan de tand voelen van de vierentwintig kan-

didat-eurocommissarissen een belangrijke taak zijn. Met uitzondering van Portugal - die de voorzitter levert - mag elke lidstaat voor deze zittings-termijn immers één stemhebbende commissaris voordragen (als de grondwet werkelijkheid wordt, zal dat vanaf 2009 veranderen). Het parlement moet zwaarwegende redenen hebben om een kandidaat te weigeren, maar uitgesloten is het nooit. Daarna begint het gewone wetgevende werk, waarbij het parlement voornamelijk over, met de interne markt samenhangende, zaken kan meebeslissen.

In ledental is het parlement door de uitbreiding van de Europese Unie met ruim honderd leden gestegen. Van de 732 zetels bekleedt Nederland 27 zetels; dit waren er 31.

Omdat de verschuivingen in veel landen elkaar opheffen, blijkt het Europees Parlement naar samenstelling heel wat stabielere dan recentelijk de meeste nationale parlementen.

Zo blijven de christen-democraten (keurig rechts, waaronder ook de Britse conservatieven vallen) de grootste partij, gevolgd door de sociaal-democraten. De anti-Europapartijen zijn iets gegroeid, maar onvoldoende om gewicht in de schaal te leggen. Anders dan sommige Nederlandse media suggereerden, valt Europa Transparant daar beslist niet onder; het heeft zich dan ook bij de Europese Groenen aangesloten.

Vanwege de continuering van de machtspositie van de centrumpartijen kan men geen vuurwerk verwachten. Dit is overigens een hele opgave omdat de zeggenschap zich op het economisch terrein concentreert. Zonder schandalen blijft het dan ook moeilijk er belangstelling voor te wekken en valt het derhalve te hopen dat Paul van Buitenen er nog iets corrupts boven tafel weet te krijgen.

Graag een reactie

Behalve recente literatuur van Geert Mak (*In Europa*, 2004) en Frits Bolkestein (*De grenzen van Europa*, 2004) bestond er al een overvloed aan publicaties over Europa en de Europese integratie, ook speciaal geschreven voor Maatschappijleer (bijvoorbeeld het katern binnen de methode Luisterburg, naast nummers van *Maatschappij & Politiek*). Bij internet stuit u op tal van goede internetpagina's, onder meer die van de Europese Unie zelf.

Er ligt een helder advies van de Onderwijsraad aan de leerkrachten Maatschappijleer om systematisch aan Europees burgerschap te (gaan) werken. Gebrek aan materiaal is er niet. Als dit advies in de wind wordt geslagen, betekent dit dat docenten het standpunt van de Onderwijsraad niet delen. Het zou aardig zijn om die docenten in dit blad aan het woord te laten. Wie de schoen past, trekke hem aan, of nog beter: neem deze handschoen op. ■

Literatuur Europa

Als Europa van de Onderwijsraad in de les meer aandacht moet krijgen, mag er ook wel wat over te lezen zijn. Op dat terrein heeft u niets te klagen. Het ruim duizend bladzijden tellende *In Europa* (2004) van Geert Mak heeft van alle kanten de nodige aandacht gekregen, volkomen terecht. Het blad *Kleio* heeft Mak tot de 'nationale geschiedenisleraar' van Nederland uitgeroepen. Wat dit boek en menig ander werk van Mak betreft, kan men met even veel recht van 'leraar Maatschappijleer' spreken, maar ook binnen het onderwijs is deze combinatie heel gewoon. Door het aantal pagina's hoeft niemand zich te laten afschrikken, want alle hoofdstukken staan los van elkaar. In dit boek is Mak op zijn best als hij anderen aan het woord laat, maar dat doet hij dan ook op de meeste bladzijden. Hij pretendeert niet een scherpe visie te hebben op wat Europa is of moet worden. Zijn vergelijking met het Oostenrijk-Hongarije van voor 1914, lijkt weinig bemoedigend voor de toekomst van Europa. Bovendien gaat de op zich aardige vergelijking toch wel enigszins mank (het veronderstelde eenheidsgevoel van toen is twijfelachtig en de eenheidssymbolen van toen, keizer, leger en ambtenarij ontbreken volledig in Europa). Minder sterk is Mak dit keer als hij uit zijn eigen geschiedenis put. Bij de als woeelig ervaren jaren zestig in Nederland komt hij niet veel verder dan nostalgisch gemijmer. Dat het voor het merendeel een zeer lezenswaardig boek betreft, hoeft niet te worden verteld, waarschijnlijk heeft u het al uit.

Minder furore maakte het niet veel later verschenen, driehonderd bladzijden tellende boek van Frits Bolkestein (een kleine 300 bladzij-

den), dat zeker ook de moeite waard is: *De grenzen van Europa* (2004). Zijn formule is rechtlijniger. Na een inleiding interviewt hij negen euro-parlementariërs die uit andere hoofde min of meer naam hebben gemaakt. Opvallend is dat deze heren van niveau niet een meer heldere visie op Europa hebben dan de gemiddelde scholier die tot een discussieavond over dit thema is doorgestoten. Niemand kan aangeven waar de grenzen van Europa voor hem liggen of waarom. Met uitzondering van de Belg Willy De Clerq is niemand voorstander van een federaal Europa, maar wat het wel moet worden, daar heeft ook niemand een idee van. Twijfel is troef. Bolkestein zelf is het meest uitgesproken: niet te veel uitbreiden en niet te veel beleidsterreinen, bij voorkeur zonder Turkije. Op dat laatste punt is hij weer ambivalent, want hij erkent dat men vanwege de al gedane beloftes eigenlijk niet om Turkije heen kan. Deze vaststelling is niet als diskwalificatie van het boek bedoeld, integendeel. Het geeft aan dat Bolkestein geen genoegen met ontwijkende antwoorden heeft genomen. Op terreinen buiten de Europese Unie verkondigen de ondervraagden interessante meningen: Hans Modrow (voormalig leider van Duitse Democratische Republiek - DDR) over de overtuigingskracht van het communisme, Michel Rocard (oud-premier van Frankrijk) over de opkomst van François Mitterrand en voormalig premier Mario Soares over het eind van de dictatuur in Portugal.

Onderwijs de markt op

HAROLD DROST

Revolutie of oude wijn in nieuwe zakken? Hoe het ook zij, de eindtermen van de Maatschappelijke en Culturele Kwalificatie (MCK) in het mbo moeten op de helling, want leer- en burgerschapscompetenties gaan een geïntegreerd deel van de beroepsopleidingen in de Regionale Opleidingscentra uitmaken.

De vierde generatie eindtermen zal er niet komen. Al in 1999 vond de wending van eindtermen naar kerncompetenties plaats. De door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) ingestelde Adviescommissie Onderwijs - Arbeidsmarkt (ACOA) signaleerde een aantal problemen bij de kwalificatie door eindtermen. De kenniscentra die verantwoordelijk zijn voor het bij het ministerie indienen van de eindtermen van beroepsopleidingen, formuleerden moeilijk te vergelijken eindtermen voor Maatschappelijke en Culturele Vorming (MCV). Deze eindtermen kenmerkten zich door veel overlappingen en omissies. De commissie is van mening dat een betere afstemming van onderwijs en arbeidsmarkt noodzakelijk is. Er dienen kwalificatieprofielen te komen die veel globaler en duurzamer zijn geformuleerd en waar beroepsgebonden leer- en burgerschapscompetenties in zijn verwerkt. Veel en zeer gedetailleerde eindtermen zijn niet langer gewenst, onder meer omdat ze juist door die gedetailleerdheid een beperkte duurzaamheid hebben. Intussen zijn de 800 kwalificaties van beroepsopleidingen in de kwalificatiestructuur (KS) tot 300 kwalificatieprofielen teruggebracht. De competentiegerichte kwalificatiestructuur begint dus gestalte te krijgen.

Nieuwe kwalificatiestructuur

Het initiatief van de ACOA leidde in 2000 tot onderzoek naar een nieuwe kwalificatiestructuur en in 2001 tot de instelling van een, door Roel in 't Veld voorgezeten, Stuurgroep KS. Een jaar later verscheen een (tussen-)rapport: Samen werken aan leren. In dit rapport wordt een competentiebegrip gedefinieerd en een format gegeven om vergelijkenderwijs beroepscompetenties te beschrijven. Tevens worden in het rapport profielen van burgerschaps- en leercompetenties beschreven. De doelstelling is dat vanaf 2008 alle Regionale Opleidingscentra (ROC's) onder een nieuwe wet met en in een kwalificatiestructuur van competentiegerichte beroepsopleidingen werken. Om die doelstelling te realiseren worden ROC's nu al gestimuleerd om in proeftuinen met leer- en burgerschapscompetenties te experimenteren.

Inhoudelijke ontwikkelingen

MCV-docenten lijken blij te zijn met de nieuwe MCK-ontwikkelingen, maar ze beseffen wel dat de omschikking van het werken met eindtermen naar werken met competenties niet eenvoudig is. Theoretisch mag alles dan in orde zijn, een goede praktijk wordt nog niet gegarandeerd. Tijdens een, 27 mei jongstleden in Tilburg gehouden, conferentie van docenten over de transformatie van eindtermen naar competenties werden over die praktijk dan ook de meeste vragen gesteld. Op dit moment vormen twee documenten de basis voor de nieuwe ontwikkelingen:

1. De notitie *Relevante begrippen in de competentiegerichte kwalificatiestructuur* van de Vereniging Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (Colo) van 2002. In dit document worden de begrippen die verband houden met de

competentiegerichte kwalificatiestructuur op een rij gezet: wat zijn beroepscompetentieprofielen (BCP's) en welke elementen bevatten deze? 'Een beroepscompetentieprofiel is een op de directe beroepspraktijk gerichte set kerntaken, kernopgaven en beroepscompetenties met succescriteria van een volwassen beroepsbeoefenaar. Een beroepscompetentieprofiel komt tot stand op basis van in de beroepspraktijk uit te voeren onderzoek. Het is een zelfstandige, herkenbare eenheid die het referentiekader vormt voor het ontwikkelen van een kwalificatieprofiel voor de beginnende beroepsbeoefenaar.'

BCP's bevatten drie typen competenties: leer-, burgerschaps- en beroepscompetenties. Competenties zijn gerelateerd aan een context, zoals een bepaalde beroepssituatie, leersituatie of maatschappelijke situatie. De competentiebeschrijving heeft een vaste vorm. Voorbeelden hiervan zijn:

- de directiesecretaresse/managementassistent die in staat is om, als onderdeel van een communicatieproces, op adequate wijze verschillende soorten teksten te redigeren, en
- de servicemonteur die in staat is om op adequate wijze storingsin verwarmingsinstallaties vast te stellen en te analyseren zodat de installatie kan worden gerepareerd of bijgesteld.

Dimensies in competenties, kwalificatieprofielen en succes- en beheersingscriteria zijn nader uitgewerkt. Bij succescriteria gaat het om, op de volwassen beroepsbeoefenaar gebaseerde, kwaliteitscriteria die een goede aanpak met een juist resultaat in beroepssituaties garanderen. Beheersingscriteria zijn opgesteld om de beginnende beroepsbeoefenaar te beoordelen.

Deze notitie gaat mede in op de rela-

tie tussen een beginnend en volwassen vakberoepsbeoefenaar en omschrijft begrippen uit het beroepsonderwijs.

2. Het Brondocument *Leren en Burgerschap* is van essentieel belang.

In dit essentiële rapport beschrijft het onderdeel 'Leren' kerntaken, kernopgaven en leercompetenties met een verrijking ten aanzien van de succescriteria. Het profiel 'Leercompetenties' omvat één kerntaak: het uitvoeren van leeractiviteiten, gezien als proces van doelen stellen, zich oriënteren, plannen, uitvoeren, evalueren en sturen of reguleren.

Het omvangrijke onderdeel 'Burgerschap' valt in een economisch, sociaal, cultureel en politiek domein uiteen. Naast domeinbeschrijvingen zijn de kernopgaven en burgerschapscompetenties beschreven.

Burgerschapscompetenties

Economisch burgerschap - 'Bij economisch burgerschap gaat het om het functioneren als burger binnen het domein van de economie, dat wil zeggen: de participatie in de productie en consumptie als kritische consument en participerende en ondernemende (*employability*) burger. Het heeft betrekking op het functioneren/handelen op de arbeidsmarkt, op burgerschap binnen het bedrijf en op het handelen op de consumptiemarkt.'

Sociaal burgerschap - 'Sociaal burgerschap betreft de participatie in maatschappelijke relaties (buurtetiquette, verkeer, ontspanning, informele contacten, werk), in de zorgsituatie en op school. Daarbij wordt gebruikgemaakt van voorzieningen en activiteiten die relevant zijn zoals zorgarrangementen, opvoedingsondersteuning, vrijetijdsactiviteiten en buurtacties.'

Cultureel burgerschap - 'Cultureel burgerschap heeft betrekking op het als burger met een eigen (culturele) identiteit functioneren in de pluriforme en multiculturele samenleving alsook in een internationaal georiënteerde samenleving. Het spreken en begrijpen van Nederlands is daarbij essentieel. Daarnaast gaat het om handelen en communiceren als Europees burger, daarbij gebruikmakend van een vreemde taal. Dat geldt zowel op het werk (collega's, klanten, leidinggevend) als in de samenleving als geheel.'

Politiek burgerschap - 'Bij politiek burgerschap gaat het om de participatie in formele (stemmen) en meer (inter)actieve vormen van betrokkenheid bij besluitvorming op verschillende politieke niveaus (Europees, landelijk, regionaal, gemeentelijk, buurt). Het heeft tevens betrekking op nieuwe, meer op issues gerichte vormen van politieke participatie, zoals milieu, sociale voorzieningen, Derde Wereld, politieke gevangenen, racisme, enzovoorts. Onderwerpen kunnen variëren van dicht bij huis tot mondiaal.'

Schering en inslag

Ten slotte is het document Schering en inslag gericht op het in de praktijk verweven van de leer- en burgerschapscompetenties met die van de beroepscompetenties. Onderwijs en bedrijfsleven en onderwijs hopen door de nieuwe ontwikkelingen zo naadloos mogelijk op elkaar aan te sluiten. Of dat zal lukken, zullen de proeftuinen in de ROC's over enkele jaren uitwijzen.

De noodzaak van risico's

HARRY VAN DEN BOUWHUIJSEN

Ondanks de vele rampen, zoals de recente gasexplosie in het Belgische Ghislenghien en de vuurwerkramp in Enschede, ontbreekt het in het onderwijs aan een begrippenkader bij de maatschappelijke ontwikkelingen die dergelijke risico's kan beschrijven. In dit artikel wordt dan ook gepleit voor meer aandacht voor de globale risicomaatschappij.

In de nacht van 2 op 3 december 1984 lekten er dodelijke gassen uit de bestrijdingsmiddelenfabriek Union Carbide (nu Dow Chemicals) in Bhopal, India. Het was de ernstigste chemische ramp in de wereldgeschiedenis. Als gevolg van de directe blootstelling aan het gas stierven 3.800 mensen en raakten veertig personen volledig en 2.880 mensen gedeeltelijk invalide. De gevolgen van de ramp doen zich twintig jaar later nog steeds voelen.

Ruim een jaar later, in de nacht van 25 op 26 januari 1986 voltrok zich in Tsjernobyl de tot dusver grootste kernenergie-ramp, toen tijdens testprocedures in reactor 4 een onbeheersbare kettingreactie op gang kwam en tot een zware explosie leidde. Dertig mensen waren op slag dood en in een straal van 20 mijl moesten 135.000 mensen worden geëvacueerd. Over de gevolgen op de langere termijn bestaat nog steeds onduidelijkheid.

In de periode tussen Bhopal en Tsjernobyl werd in Groot-Britannië de runderziekte BSE geïdentificeerd. Eind vorige eeuw leidde deze ziekte tot het afslachten van honderdduizenden koeien in Groot-Britannië en elders - overigens meer als symbolische daad tegenover de consument dan als effectief preventiemiddel. Vogelpest en varkenspest zouden in Nederland de jaren daarop vergelijkbare rituelen te zien geven.

Normale ongelukken

Bovenstaande voorbeelden van de risicomaatschappij vormen slechts een zeer bescheiden selectie uit de meest 'mediagenieke' rampen van de laatste twee decennia van de afgelopen eeuw. De lijst kan naar willekeur worden uitgebreid; uit de recente Nederlandse geschiedenis herinneren we ons de Bijlmerramp, Enschede en Volendam. Wanneer dergelijke gebeurtenissen als fatale, maar unieke en uitzonder-

lijke incidenten worden beschreven, toont men hoezeer ons begrippenkader bij de maatschappelijke ontwikkelingen is achtergebleven en hoe groot de behoefte is aan een nieuw begrippenkader dat de mogelijkheid biedt die ontwikkelingen te beschrijven, te begrijpen en - hopelijk - te beïnvloeden. Fataal zijn de genoemde gebeurtenissen zeker, maar uniek en uitzonderlijk zijn ze niet: ze behoren tot de constanten van onze hedendaagse, op technologie gebaseerde samenlevingen. In die technologie zitten risico's als het ware ingebakken en door de samenleving op die technologie te baseren, accepteert men impliciet de daarmee verbonden risico's. Zo bestaat er een voor 100 procent een effectief middel tegen vliegtuigen die op woonwijken neerstorten: afschaffing van het vliegverkeer. Ieder die dit voorstel als onrealistisch van de hand wijst, accepteert impliciet het 'maatschappelijk contract' dat vliegverkeer als noodzakelijk ziet - en de daarbij behorende risico's als aanvaardbaar accepteert. In een samenleving die op een dergelijk 'maatschappelijk contract' is gebaseerd, zijn gebeurtenissen als eerder vermeld daarom geen fatale uitzonderingen, zo beweert de Duitse

Wat zou er zijn gebeurd, als bij de nucleaire ramp van Tsjernobyl de weerdiensten hadden gefaald, de massamedia hadden gezwegen en de experts niet met elkaar in de clinch hadden gelegen? Niemand van ons zou iets hebben gemerkt. We zien en horen nog steeds, maar de normaliteit van onze zintuiglijke waarneming bedriegt: voor dit gevaar schieten onze zintuigen tekort.

Ulrich Beck

socioloog Ulrich Beck, maar 'normale ongelukken' die samenhangen met de manier waarop men binnen die samenlevingen werk, regelgeving en inspectiediensten heeft ingericht - waarbij men zich hooguit kan verwonderen dat dit soort ongelukken maar zo weinig voorkomen.

De wereld als laboratorium

Ulrich Beck heeft als eerste socioloog uit de grote rol die risico's in onze op technologieën gebaseerde samenleving spelen, de conclusie getrokken dat men in de laatste decennia van de twintigste eeuw in een nieuw type samenleving is terechtgekomen. Op zoek naar een geschikt perspectief om dit nieuwe maatschappijtype te beschrijven, koos hij voor het begrip 'risicosamenleving'. Maar het begrip 'risico' - verbonden met de ontwikkeling van de kansrekening - was al minstens vanaf de zeventiende eeuw in het Westen bekend. Wat maakt dit oude begrip nu ineens zo geschikt om een nieuw maatschappijtype te beschrijven?

Ten eerste moet men zich realiseren dat men met Tsjernobyl, BSE, zure regen of het gat in de ozonlaag met een nieuw type gevaar wordt geconfronteerd. Voor dit nieuwe type gevaar zijn de zintuigen die de mens gedurende zijn gehele evolutie voor gevaren hebben gewaarschuwd niet adequaat. Om deze nieuwe gevaren te kunnen waarnemen is men afhankelijk van detectieapparatuur en van de experts die deze apparaten kunnen lezen en interpreteren.

Detectieapparaten komen niet uit de hemel vallen; zij worden door experts ontwikkeld en moeten door experts worden gekalibreerd. Hierbij moeten beslissingen worden genomen over de vraag welke hoeveelheid van hetgeen gemeten wordt normaal of acceptabel, en welke hoeveelheid onacceptabel hoog of acuut gevaarlijk is.

Het probleem dat zich hier maar al te vaak voordoet is dat onder de experts - van wie men zich afhankelijk heeft gemaakt - over deze vragen vaak niet of nauwelijks overeenstemming bestaat.

Ten tweede moet men bewust zijn van het feit dat het begrip 'risico', wanneer dat wordt gebruikt om een nieuw type samenleving aan te duiden, een andere lading heeft gekre-

collega's van mening over de langetermijneffecten; politieke en economische belangen spelen in deze discussie een overduidelijke rol. In dit soort gevallen, waar wetenschappers het oneens zijn over de risico's van een bepaalde technologische ontwikkeling en politici toch over de toelaatbaarheid van de toepassing ervan moeten beslissen, verandert de wereld in een gigantisch laboratorium

gen dat het dat tot de jaren zeventig van de twintigste eeuw had.

Traditioneel ging het om risico's waarvan statistici vrij nauwkeurige prognoses konden geven - zoals het aantal verkeersslachtoffers dat in een bepaald jaar in Nederland zal vallen. Zo bestaan verzekeringsmaatschappijen van het berekenen van de kans op ongelukken. Maar bij een aantal recente technologieën, zoals genetische manipulatie van voedingsgewassen of genetisch ingrijpen in het menselijk genoom, gaat het om potentiële gevaren die zich mogelijkere wijs pas bij volgende generaties zullen voordoen.

In het geval van genetisch gemanipuleerd voedsel verschillen Amerikaanse experts met Europese

waarin een ieder is betrokken bij een grootschalig langlopend experiment waarvan de uitkomst niet valt te voorspellen.

Nieuw begrippenkader

Socioloog Beck wordt niet moe te benadrukken dat het bestaande sociologische begrippenkader, dat werd ontwikkeld om de industriële maatschappij te beschrijven, niet toereikend is voor de beschrijving van dit nieuwe samenlevingstype. In de eerste plaats maakten het kernongeluk in Tsjernobyl, de gekkekoeienziekte en de ontwikkelingen in de gentechologie overduidelijk dat risicosamenlevingen niet adequaat in termen van nationale staten kunnen worden beschreven. De 'atoomwolk'

van Tsjernobyl hield niet op bij de grens van de Sovjet-Unie, zoals de Zweden en daarna de rest van West-Europa tot hun schrik ontdekten.

Daarom betekent risicomaatschappij uiteindelijk wereldrisicomaatschappij. In de tweede plaats lieten genoemde voorbeelden zien dat risicosamenlevingen niet adequaat in termen van duidelijk afgebakende verantwoordelijkheden kunnen worden beschreven. Bij al deze rampen wordt 'de traditionele politiek' met vragen over verantwoordelijkheid geconfronteerd. Uit de daarop volgende debatten en commissierapporten blijkt vrijwel steeds een genante hulpeloosheid van die politiek en het volstreekte falen van de in de industriële maatschappij ontwikkelde organisaties en sociale instituties bij het inschatten en controleren van de hier beschreven risico's. De officiële politiek neemt daarbij haar toevlucht tot vormen van symbolisch handelen ('Er is een commissie ingesteld'), die de indruk moeten wekken dat 'de regering regeert', maar in feite worden cruciale beslissingen steeds vaker in laboratoria 'onder professoren' of in kringen van het internationale bedrijfsleven genomen. Beck duidt dit politiek-maatschappelijk onvermogen aan als 'georganiseerde onverantwoordelijkheid'.

In de derde plaats gaan sociale conflicten in risicosamenlevingen steeds minder over de verdeling van welvaart - zoals dat in de verzorgingsstaat (distribution of goods) het geval was - maar in toenemende mate over de verdeling van risico's (distribution of bads): 'wie bepaalt op welke gronden wat gevaarlijk is en wat niet' en 'wie mag beslissen wie welke risico's mag lopen'? De traditionele kaders van de nationale politiek zijn hiertoe niet goed in staat. Daarbij komt nog dat door het gestegen opleidingsniveau van de wes-

terse bevolking, in de periode dat deze risico's zich aandienen, het bewustzijn onder de bevolking van risico's en de mondigheid van de burger zijn gegroeid. Niet langer zijn burgers bereid zich klakkeloos neer te leggen bij de invoering van allerlei projecten waartoe de overheid wenst te besluiten.

Eén van de meest originele elementen in Becks analyse is dat hij in de gestegen niveaus van opleiding en mondigheid van de burger kansen ziet voor uitbreiding van 'het politieke speelveld' naar wat hij 'subpolitiek' noemt. Allerlei maatschappelijke groeperingen alsook individuen beschikken over expertise (of zijn in staat die in te huren) en invloed (zoals 'de macht van de consument') om als speler aan het politieke besluitvormingsproces deel te nemen. Hoe men verder ook over deze actie moge denken, de Brent Spar-affaire heeft in elk geval laten zien dat, daar waar nationale overheden niet in staat waren het beleid van een multinational te beïnvloeden, een internationaal opererende actiegroep als Greenpeace daartoe binnen niet al te lange tijd wel in staat bleek.

Een verkenning van 'de risicomaatschappij'

Eén van de kwaliteitseisen die aan het vak maatschappijleer mogen worden gesteld, is dat leerlingen die zich op een rol in de samenleving voorbereiden, een begrippenapparaat wordt aangereikt. Dit begrippenapparaat dient hen in staat te stellen kenmerken van die maatschappij te herkennen, maatschappelijke ontwikkelingen te volgen, maatschappelijke problemen te lokaliseren en zich een idee te vormen van de wijzen waarop zij maatschappelijk-politiek invloed kunnen doen gelden. In de huidige samenleving volstaan de analysekaders en de begrippen zoals die wer-

den ontwikkeld in de tijd dat nationale staten de kaders van de politiek bepaalden en de structuren van de industriële samenleving die van de sociaal-economische 'onderbouw' niet langer. Daarom zijn nieuwe analysekaders en begrippen nodig, die zicht bieden op het 'globale', 'postindustriële', 'risico'-karakter van de maatschappij waarin leerlingen binnenkort zullen participeren.

Het analysekader dat door Ulrich Beck (en iets later ook door Anthony Giddens) werd ontwikkeld, lijkt hierbij voor docenten maatschappijleer onmisbaar, vooral omdat hierin zicht wordt geboden op het nieuwe aanblik dat 'de politiek' in dit nieuwe samenlevingstype zal krijgen. In tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd, is men in de globale risicosamenleving niet machteloos aan blinde maatschappelijke krachten onderworpen. Wel zal veel politiek in de risicosamenleving zich buiten de politieke kaders, zoals men die in de industriële samenleving heeft gekend, afspelen. Bij de invulling van dit subpolitieke speelveld is men zelf betrokken. Het is essentieel de leerlingen - de spelers van morgen - daarvan te doordringen. ■

Literatuur over de risicosamenleving

Ulrich Beck, *De wereld als risicomaatschappij*.

Essays over de ecologische crisis en de politiek van de vooruitgang, Amsterdam, 1997

[Samenstelling en inleiding door Maarten Hajer en Michiel Schwartz]

Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, London, 1992

Jane Franklin (ed.), *The Politics of Risk Society*, Cambridge, 1998

Anthony Giddens, *Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives*, London, 2002

Bij het Europees Platform is een katern over de risicosamenleving, bestemd voor de vierde klassen van het tweetalig vwo, in voorbereiding.

De heilige Ronald

JEFF PECK

Nooit eerder waren de Verenigde Staten het toneel van zo'n vertoon van aanstellerige rouw dan na de dood van Ronald Reagan. De Republikeinse Partij, weliswaar politiek oppermachtig maar in de publieke opinie verzwakt vanwege Irak, benut Reagans dood tot het uiterste om de eigen politieke agenda te propageren.

Ronald Reagan was acteur, vakbondsvoorzitter en gouverneur van Californië voordat hij de veertigste Amerikaanse president werd. Zijn aanhangers schrijven aan zijn presidentschap de beëindiging van de Koude Oorlog, de economische boom van de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw en de terugdringing van de rol van de overheid toe. Zijn supply side-economie bepaalt nog steeds de belastingwetgeving.

Verdient hij zoveel eer? In elk geval wel voor zijn bekrachtiging van de wet die het de overheid toestaat monumenten voor individuen pas vijftwintig jaar na hun dood op te richten. Die wet maakt het voorlopig onmogelijk dat zijn hoofd naast die van Washington, Lincoln en Th. Roosevelt in Mount Rushmore wordt uitgehakt, of ter vervanging van die van Alexander Hamilton op het tien dollar biljet wordt afgedrukt - zoals al te enthousiaste Reagan-fans hebben voorgesteld.

Winnen en blunderen

Tijdens de opgeklopte rouw werd vanzelfsprekend geen aandacht geschonken aan het feit dat Reagan Nixons record verbeterde van het aantal, wegens criminele activiteiten aangeklaagde kabinetsleden. Zo werd minister van Arbeid Raymond Donovan, die banden met de georganiseerde misdaad in New Jersey (Cosa Nostra) onderhield, terechtge-

wezen. Hetzelfde gebeurde Reagans minister van Binnenlandse Zaken James Watt die zijn staf op de Kamer van Koophandel als volgt beschreef: 'Ik heb daar een zwarte, een vrouw, twee joden en een kreupele, en we hebben daar ook nog talent.'

Daarmee leidde hij zijn ontslag in. Reagan wordt door velen, veel Oost-Europeanen inclusief, als de overwinnaar van het communisme gezien. Daar valt wel wat op af te dingen, maar wat tijdens de rouw vooral opviel was dat al zijn andere avonturen op het terrein van de buitenlandse politiek buiten beeld werden gehouden. Voorbeelden van die avonturen zijn de sanctiemaatregelen tegen het Zuid-Afrikaanse apartheidsregime die door zijn veto werden getroffen - dat overigens later door het Congres werd vernietigd. Ook zag hij geen kwaad in het leggen van een krans op een kerkhof met SS-ers in Bitburg en werd de Filippijnse dictator Ferdinand Marcos door hem als een vriend op het Witte Huis verwelkomd. Na geblunder in Libanon en het terugtrekken van de mariniers na een aanslag die 250 van hen het leven kostte en Reagan veel van zijn populariteit moest inleveren, 'ontdekte' hij in de gekozen regering van het eilandje Grenada een 'marxistische dreiging'. Met een invasie van dit eiland poetste hij zijn eigen populariteit en het blazoen van de mariniers op. Van de illegale wapenhandel met Iran, waarmee de illegale steun aan rechtse rebellen in Nicaragua werd gefinancierd, zou achteraf kunnen worden gezegd dat hij zelf nauwelijks wist hoe de vork in de steel zat. De vraag is echter of het daar niet nog erger van wordt?

Supply side

Wat was en is eigenlijk supply side-economie? Kortweg gaat die economie ervan uit dat als de overheid de

belastingen drastisch verlaagt er meer geld in de particuliere sector vloeit, hetgeen tot groei en banen leidt. Dat levert meer belastinginkomsten op, zodat er weer ruimte is voor extra belastingverlaging, enzovoorts.

Voorwaarde is natuurlijk dat de overheid ook minder uitgeeft en niet alle bezuinigingen teniet doet met het enorm opschroeven van bijvoorbeeld de defensie-uitgaven, zoals Reagan dat deed. Was dat de reden waarom de belastingverlagingen voor de lagere inkomensgroepen niet doorgingen? Hoe dan ook, het resultaat was en is een enorme verwijding van de kloof tussen arm en rijk.

Het opheffen van allerlei beperkende maatregelen voor banken en grote beleggers leidde tot schandalen en een financiële crisis, die de supply side-zeepbel onmiddellijk deed ploffen. Het eindresultaat was het grootste begrotingstekort in de Amerikaanse geschiedenis. Tot dan toe, want zowel vader als zoon Bush reikt(e) nog dieper.

Degeneratie en ketchup

Dat is allemaal nog politiek, maar men mag de geriatrisch-hilarische aspecten van Reagans jaren als president natuurlijk niet vergeten. Al in 1982 was Reagan zo in de war dat hij niet al zijn kinderen bij naam kon noemen. Zonder 'teleprompter' kon hij vanaf toen nauwelijks nog een coherente toespraak houden. In toenevende mate refereerde hij in interviews aan 'waar gebeurde' anekdotes uit zijn eigen levensgeschiedenis, kennelijk niet beseffend dat hij avonturen beschreef uit films waarin hij had gespeeld, inclusief zijn avonturen als soldaat tijdens de Tweede Wereldoorlog; avonturen die alleen in de studio's van Hollywood hebben plaatsgevonden.

Na kritiek op het wegbezuinigen van

programma's voor gezond voedsel op scholen kwam hij met een prachtige oplossing: het zodanig herdefiniëren van het begrip groente, dat ook tomatenketchup daar onder viel en hamburgers voortaan gezond kindervoedsel mochten heten. Pas nadat senator John Heinz (!) deze maatregel als onzin afdeed ('Mr. President, I know ketchup and ketchup is no vegetable!'), werd Reagans definitie herschreven. In het hoofdstuk geriatrische gekte mag overigens ook zijn echtgenote en first lady Nancy niet ontbreken. Ze smeedt met geld en hield er de grootste hofhouding op na die het Witte Huis ooit heeft gekend. Ze moet zich een absolute vorstin hebben gewaand, anders valt niet te verklaren dat ze vanwege het minder mooie weer haar mans tweede inauguratie niet door liet gaan. Daarnaast breidde ze gedurende Reagans tweede termijn met diens toestemming haar hofhouding uit met astrologen om hem bij lastige beleidskeuzen bij te staan.

Groot president?

Twee termijnen Reagan hebben Amerika grondig veranderd. Zijn presidentschap heeft het fundament

voor de huidige Republikeinse dominantie in de Amerikaanse politiek gevormd. Hij heeft dat voor elkaar gekregen terwijl de Democraten het Congres beheersten. Dat verdient een groot compliment, hoe oneens men het ook met de richting van het beleid is. In het persoonlijke verkeer was Ronald Reagan een aardige man, zeggen ook zijn tegenstanders. De vraag is of al die dingen hem tot een groot president maken?

Nee, sociaal-economisch heeft hij Amerika verdeeld en een enorme kloof tussen rijk en arm geschapen. Ook al gunt men hem de overwinning in de Koude Oorlog, dan staan daar teveel blunders tegenover om hem als een groot leider te kunnen bestempelen. Gedurende zijn tweede termijn lijkt hij zich bovendien vaak niet van zijn verantwoordelijkheid bewust te zijn geweest en zich soms misschien nauwelijks te realiseren dat hij president was.

Nee, alleen als men het besef uitschakelt dat hij de machtigste natie van de wereld aanvoerde, zou kunnen worden gezegd dat de periode-Reagan jaren van leuk politiek entertainment waren.

Vertaling: Hans van der Heijde

Spanning, sensatie en saaiheid

RADBOUD BURGSMAN EN MARIANNE VAN DER TOL

Het centraal examen is niet alleen voor de examenkandidaten een spannende aangelegenheid. Ook voor docenten breekt een stresserende periode aan. De correctie van de verschillende maatschappijleerexamens is namelijk niet altijd een eenvoudige opgave. In dit artikel wordt het onlangs afgenomen en gecorrigeerde vmbo-examen geëvalueerd.

Vorig jaar was het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) even vleugellam. Nou ja, vleugellam, een mail server wist na het examen Nederlands niet meer hoe die enorme stroom van klachten te verwerken, staakte alle activiteiten en werd onbereikbaar. De server zelf werd laks. Hoe oprecht en/of terecht de klachten ook waren, er lijkt toch sprake van een klaagtrend met rituele kenmerken: examen maken, antwoorden downloaden en tot slot 'ff'n kl8' bij het LAKS storten. 'Heb je dan wat te klagen?' 'Nou nee, maar je kunt het altijd proberen.' 'Proberen?' 'Ja, als we massaal gaan klagen dat het examen te zwaar was, gaan ze er misschien wel wat aan doen!'. U begrijpt het al, waar voorheen een telefoontje naar het LAKS voor velen net een treetje te hoog was, is het in-

ternet, en met name e-mail, een uitkomst. Het is snel, tamelijk anoniem en je hoeft niemand te woord te staan.

Klaar voor de start?

Woensdag 26 mei, kwart voor negen: 'Mensen, allemaal je mobieltje uit en bij de heer Land inleveren'. Met die instructie werd op het Piter Jelles Montessori in Leeuwarden de eerste officiële stap gezet naar het vmbo-examen Maatschappijleer 2004, tijdvak 1.

In de gymzaal zitten nagelbijtende vmbo TL-leerlingen en nog een stuk of zeventig havisten die het examen Wiskunde doen. Een volle zaal, met als gevolg dat voor de neus van een collega welgeteld 56 mobiele telefoons in ruststand van al dat ge-sms of -mms liggen na te roken. Zo, nog even de knuffels recht zetten, proviand situ-

eren en natuurlijk ruimte voor de examenopgaven zoeken: 'We kunnen van start'.

Voor zowel de leerling als de docent is het uitdelen van de examenopgaven altijd een spannend moment. Hoe ziet het examen er uit, is de leerlingen wel alles verteld en geleerd en was de nieuwe methode voldoende toegerust? Dat laatste lijkt wel goed te zitten, maar er is sprake van twijfel. Het valt op dat de tafel van de gemiddelde examenkandidaat jaar op jaar voller wordt. De enveloppe wordt geopend en ook de docent krijgt een exemplaar voor zijn neus. Even diep ademhalen en dan... aan het werk.

Maatschappijleer 2, tijdvak 1, vmbo GL en TL

Het examen opent met een cartoon. Dit idee werd tijdens de docentenbespreking in 2003 in het land toegejuicht. Het oogt vriendelijk, wordt veel in methoden gebruikt en laat de kandidaat meer ontspannen aan een examen beginnen.

Het eerste deel, Politiek, was goed te maken. De vraagstelling was correct alhoewel het noemen van 'collegepartijen én regeringspartijen' in een vraag het voor de leerling wel erg moeilijk maakt. Bovendien liet het correctievoorschrift hier en daar steekjes vallen. Soms gaven leerlin-

Vraag 17

Er is een aantal beïnvloedings-theorieën van de massamedia. Onder andere zijn er de injectienaaldtheorie en de theorie van selectieve perceptie (selectieve waarneming). Elk van deze theorieën kan een verklaring geven voor de angst van de islamitische organisaties voor een verkeerde beïnvloeding van de Nederlandse bevolking.

- Welke verklaring geeft de injectienaaldtheorie voor die angst?
- Welke verklaring geeft de theorie van de selectieve perceptie voor die angst?

gen antwoorden die wel juist zijn maar niet in het correctievoorschrift stonden genoemd. Strikt genomen zijn die antwoorden fout. Maar hierover later meer.

In het tweede deel, Massamedia, werden de vragen complexer. Met name vraag 17 vormde een struikelblok.

Hier betreft het de theorieën van beïnvloeding door de media. In het antwoordmodel van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO) wordt duidelijk een koppeling tussen de theorieën en de tekst aangegeven. Er is sprake van blijdschap als de leerlingen een theorie goed kunnen uitleggen; mét een theorie werken eist teveel van ze, zeker als de vraagstelling nauwelijks houvast biedt. Een dergelijke vraag hoort overigens thuis in het deel Analyse Maatschappelijk Vraagstuk (AMV), omdat de leerling daar weet dat zaken aan de hand van de teksten moeten worden verklaard. Ook het taalgebruik wordt moeilijker, formeler en zakelijker. Leerlingen met een taalachterstand zullen met

sommige teksten veel moeite hebben gehad.

Vraag 30 was even schrikken. Niet zo zeer vanwege de vraagstelling, maar wederom vanwege het antwoordmodel. Ook hier grote verwarring: het antwoordmodel vraagt duidelijk naar naam en toenaam van de kranten. Heel veel leerlingen gaven antwoorden zonder de namen van de kranten te noemen. In plaats daarvan gebruikten ze heel begrijpelijk 'de kwaliteitskranten' of de 'massakranten'. Is het goed benoemen en beargumenteren, maar niet noemen van de specifieke kranten dan ook weer fout?

Saai

De opgave over de analyse van een maatschappelijk vraagstuk blonk uit in saaiheid. Het is het laatste, misschien wel meest gevreesde onderdeel van het examen. De leerling kreeg vijf teksten en een tabel voor de kiezen, hetgeen hen veel leeswerk verschafte. Wat zeker aan dit informatieve deel ontbrak was een cartoon, poster, flyer, leuke strip, foto of iets anders visueel. Het was nu alleen maar tekst. Ook het onderwerp, 'de discussie rond de koopzondag', liet te wensen over. De aansluiting bij de belevingswereld van de leerling mag dan een voorwaarde zijn die het Instituut voor Toetsontwikkeling (CITO) en de CEVO zichzelf stellen, maar dan moet men wel enig idee van die belevingswereld hebben. Hier is geen enkele poging gedaan om vanuit dat perspectief een aantrekkelijk examen te maken. Het AMV was ronduit saai en dodelijk vermoeiend. Een vmbo-leerling is concreet ingesteld en de teksten en vraagstelling dienen hierop in te spelen. Een verbetering ten opzichte van vorig jaar is echter wel te noemen. De teksten zijn nu genummerd, maar dit brengt met zich mee dat de vragen af en toe louter begrijpend lezen behel-

zen. Misschien kunnen de makers van het examen de volgende keer de leerling zelf meer aan het woord laten, in plaats van ze naar argumenten in de verschillende teksten te laten zoeken.

Conclusie

Het examen was voor de GL- en TL-leerling goed te doen; het was een voorspelbaar examen en men had immers al twee keer kunnen oefenen. Voor een groot deel bestond het examen uit de 'oude stijl'-meerkeuzevragen uit het vbo/mavo-tijdperk. Het onderdeel Analyse Maatschappelijk Vraagstuk was saai. Helaas zijn de samenstellers van het examen er niet in geslaagd een boeiend onderwerp met spraakmakende teksten en cartoons te kiezen. Wel bestond dit deel van het examen wederom uit veel productieve vaardigheden en het geven van een eigen mening met argumenten. Storend was echter de saaiheid in de opmaak en ook de vraagstelling kon veel beter. De vraag moet zo duidelijk zijn geformuleerd dat men in staat is het gevraagde antwoord te geven. De vragen moeten bovendien niet alleen duidelijk, maar

Vraag 30

Hieronder staan twee conclusies over tabel 1.

- Conclusie 1: De oplage van de populaire massakranten is in 2000 groter dan de oplage van kwaliteitskranten.
 - Conclusie 2: Dagbladen met een protestants-christelijke identiteit worden vooral los verkocht. Geef per conclusie aan of deze juist of onjuist is en leg uit waarom.
- Doe het zo:
- Conclusie 1 is ... omdat ...
 - Conclusie 2 is ... omdat ...

ook prikkelend zijn. Het moet een leerling uitdagen om het geleerde te tonen en - in een nieuwe situatie - toe te passen. Het is beter de tekstverklaring en het begrijpend lezen los te laten en de teksten ter ondersteuning te gebruiken: de leerling moet immers de kans krijgen om te laten zien wat er in zit!

Er is onder correctoren een levendige discussie over een aantal vragen en antwoorden ontstaan. Belangrijkste kwestie is hoe streng men zich aan het antwoordmodel dient te houden. Wat is nog 'in de geest van' en wat is 'gewoon fout'? Correctoren verschillen daarover zeer van mening. Het correctiemodel 2004, tijdvak 1, getuigt van onvolkomenheden. Een letterlijke toepassing hiervan kan dan ook ten koste van de leerling gaan. Het correctiemodel moet meer een leidraad worden en de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer (NVLM) dient een grotere rol te krijgen. Wanneer onder haar verantwoordelijkheid de verschillende landelijke examenbesprekingen worden verzameld, gepubliceerd en daarmee officieel bekrachtigd, hebben docenten Maatschappijleer, naast het correctiemodel een prachtig document met argumenten om antwoorden goed of fout te rekenen. Wat de corrector nodig heeft, is een aanvullend NVLM-correctiemodel met officiële CEVO-status. ■

Radboud Burgsma is docent Maatschappijleer en redacteur van *Maatschappij & Politiek*.

Marianne van der Tol is docente Maatschappijleer in Meppel.

Dood paard

De nieuwe Europese grondwet is het resultaat van jarenlang touwtrekken tussen politici over tegenstrijdige belangen en wensen, met het bestuurbaar houden van het uitdijende Europa als doel. Transparanter is het bestuur er niet op geworden. Het heeft meer weg van een met nationale cadeautjes opgetuigde kerstboom.

De eerste zorg van de afgematte onderhandelaars is nu hun thuisfront. De nationale parlementen moeten de grondwet immers ratificeren en in een aantal eurosceptische lidstaten krijgen ook de burgers het verdrag nog voorgelegd.

Voor het overtuigen van de bevolking heeft Den Haag voor ons, onderwijsmensen, ongetwijfeld een rol in gedachte. Het is ons vak, dingen uitleggen, en we zijn de beroerdste niet. Maar de nieuwe Europese staatsinrichting? Ik heb er een hard hoofd in. Van het onderwijs over de nationale politiek is het formeel bestuurlijke al niet het meest populaire onderdeel. De politieke strijd, de politiek-maatschappelijke tegenstellingen, kun je met inzet van veel eigen enthousiasme nog wel tot leven wekken, maar bij de Europese Unie is het of je aan een dood paard trekt. Europa biedt nauwelijks ideologische, maatschappelijke of burgerschapsinvalshoeken.

De sfeer in Europa is omgeslagen. Europa kan geen bindende politieke emotie meer leveren. Met de val van de Sovjet-Unie is zij haar oude vijand kwijt en een nieuwe is er nog niet. Het antiterrorisme is een goede kandidaat, maar te ongrijpbaar en het anti-Amerikanisme is eerder een splijtzwam. Van de weeromstuit wordt de Europese Unie steeds apoliteker, steeds zakelijker. De Britse, minimalistische opvatting van Europa wint veld. Voor de nieuwe leden was de Europese Unie vanaf het begin trouwens al niet meer dan een centenkwestie: ze wilden lid worden van een rijke club. Nu die club na één maand lidmaatschap nog geen wonderen heeft verricht, keren de Oost-Europeanen de stembus verongelijkt de rug toe.

Al zouden we willen, leraren kunnen dit ontzuiveringsproces niet keren

Grom

De geest van Pim waart door examenland

BERT DE WEME

Het kon ook haast niet missen: het havo-examen Maatschappijleer van 2004 wordt sterk door Pim Fortuyn gedomineerd. Hij heeft lang in de hoofden van de opstellers rondgewaard: maar liefst tweederde van de veertig examenvragen heeft betrekking op Fortuyns kortstondige politieke loopbaan en de rol die politieke tegenstanders en de media daarbij hebben gespeeld.

Op het eerste gezicht lijkt de keuze van de examenmakers voor Pim Fortuyn eenzijdig. Nadere beschouwing leert echter dat zij een interessante poging hebben gewaagd om een groot deel van de examenvragen samenhang te geven. De casus Fortuyn, waarmee het examen opent, doet namelijk dienst om zowel vragen over politieke besluitvorming als over massamedia te stellen. Het bronnenmateriaal van deze casus bestaat uit zeven teksten en twee figuren, waarover 27 vragen worden gesteld.

Samenhang is integratie?

Streven naar samenhang in een maatschappijleer examen valt zeker

toe te juichen. Dit biedt leerlingen immers de gelegenheid zich een groot deel van de examentijd op één hoofdonderwerp te concentreren in plaats van kriskras door de maatschappelijke werkelijkheid te zappen. Het analyseren van een omvangrijke casus met behulp van inzichten uit meerdere thema's van het vak laat tevens zien dat een maatschappelijk verschijnsel van verschillende kanten kan worden belicht.

Met enige goede wil zou men kunnen stellen dat de constructeurs naar integratieopdrachten hebben gestreefd. Nadere beschouwing van de examenvragen maakt echter duidelijk dat de gekozen samenhang nog geen echte integratie oplevert. De teksten

Vraag 4

In tekst 3 komt de rol van de televisie bij de opmars van Fortuyn ter sprake en het feit dat zijn boodschap snel door de kiezer werd opgepikt (regels 12-17).

Noem twee beïnvloedingstheorieën die deze rol van de televisie én het genoemde feit kunnen verklaren. Licht elke theorie toe.

Vraag 5

Lees de regels 21-29 in tekst 3. Volgens onderzoek werd de LPF door een groot deel van de kiezers van 2002 vooral gezien als een single issue-partij. Politieke partijen hebben de volgende kenmerken:

1. politieke partijen hebben een visie over de inrichting van de samenleving als geheel en moeten verschillende belangen tegen elkaar afwegen;
2. politieke partijen zijn de leveranciers van bestuurders en volksvertegenwoordigers; en
3. politieke partijen zijn uit op het dragen van politieke verantwoordelijkheid.

Welk kenmerk geldt niet of in mindere mate voor single issue-partijen?

en figuren bij de casus blijken ondanks het gezamenlijke onderwerp van de eerste opgave ('Fortuyn, de politiek en de media') tamelijk los van elkaar te staan. Feitelijk worden bij elke tekst en figuur slechts vragen vanuit één thema (politieke besluitvorming of massamedia) gesteld. Van één tekst zou men misschien kunnen zeggen dat beide thema's aan bod komen, maar dan haken de twee vragen weer niet op elkaar in. Het gaat om een soort toepassingsvraag over twee beïnvloedingstheorieën (massamedia) en een heel simpele tekstanalyse over single issuepartijen (politieke besluitvorming). Kortom: het betreft losstaande vragen, die het etiket 'integratie' niet verdienen (zie: vraag 4 en 5). Een gemiste kans?

Kern van het vak?

Het samenstellen van integratieopdrachten maakt het werk van examenmakers moeilijk. Daar staat tegenover dat de zogenoemde analysevragen van Maatschappijleer een goed aanknopingspunt voor integratieopdrachten vormen. Nu komen deze analysevragen in expliciete zin pas aan het eind van het examen, bij de allerlaatste opgave, aan bod (zie: vraag 40).

De invalshoeken van ons mooie vak, waaraan de analysevragen zijn ontleend, bieden houvast om maatschappelijke verschijnselen op een geïntegreerde manier te analyseren. In veel methoden voor Maatschappijleer voor de Tweede Fase worden ze daarvoor gebruikt. Natuurlijk zijn voor de examenmakers niet die methoden het ijkpunt, maar de eindtermen van de examen-thema's en in het bijzonder de uitwerkingen daarvan onder de vlag van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO). Voor het examenprogramma van

Maatschappijleer 2 zijn de eindtermen van een aantal thema's echter al een tijdje aan verjonging toe. Dat verklaart waarschijnlijk ook het ontbreken van vragen in het huidige examen over oude stokpaardjes zoals het barrière- en systeemmodel. Een verstandige beslissing, maar een die onverlet laat dat aanpassing van het examenprogramma broodnodig is. Volgens ministerieel plan zullen vanaf 2007 nieuwe programma's van kracht worden. Wellicht kan bij de productie van nieuwe eindtermen meer nadruk op het analyserend vermogen van leerlingen worden gelegd. Zo zouden op sociaal-wetenschappelijke leest geschoeide onderzoeksvaardigheden als harde kern van Maatschappijleer 2 voor vwo en havo kunnen stimuleren dat op een geïntegreerde manier naar de sociale werkelijkheid wordt gekeken.

Criminaliteit als succesnummer

Na de Fortuyn-casus mogen de leerlingen uitblazen met twee kortere opgaven over het thema 'criminaliteit en strafrecht', die beide bij de belewingswereld van jongeren aansluiten. De eerste is grotendeels gebaseerd op een tekst over het beleid ten aanzien van een jeugdige 'schrik van de buurt', de tweede gaat over schoolregels als wapen tegen criminaliteit. Menig docent zal beamen dat het thema criminaliteit een succesnummer in de klas is, niet in de laatste plaats doordat ervaringsdeskundigen ook in de school aanwezig zijn. Criminaliteit leeft!

Net als in de rest van het examen komen hier vragen aan bod die de eindtermen beogen te dekken. Jarenlange ervaring met dezelfde eindtermen zorgt voor een deskundige basis, ook al zal de samenstelling van de examenconstructiegroep regelmatig zijn gewisseld.

Vraag 27

Geef twee redenen waarom de hoge opkomst op 15 mei 2002 als positief is aan te merken voor de democratie in Nederland.

Antwoordmodel

Voorbeelden van goede redenen zijn (twee van de volgende):

- Door het niet stemmen van mensen, krijgen de mensen die wel stemmen een onevenredig grote invloed.
- Het is mogelijk dat bepaalde ideeën/wensen van niet-stemmers vóór mei 2002 niet op de publieke en politieke agenda zijn gekomen.
- Verkiezingen bepalen de politieke machtsverhoudingen in het parlement. Door de LPF is een bepaald deel van het volk vertegenwoordigd dat daarvoor niet vertegenwoordigd was/de Tweede Kamer zou hierdoor representatiever geworden zijn.
- De afstand tussen burger en politiek werd verkleind doordat meer stemmers zich vertegenwoordigd voelden door partijen als LPF en Leefbaar Nederland.
- De legitimiteit van de vertegenwoordiging (Tweede Kamer) is groter bij een hoge opkomst dan bij een lage opkomst.
- De nieuwe partijen zullen stellen dat de politieke agenda nu is opengebroken en niet meer bepaald wordt door de beroepspolitici van de gevestigde partijen.
- Men kan ook wijzen op de kans dat het beleid door burgers die zijn gaan stemmen meer aangaand wordt omdat ze vertegenwoordigers hebben gekozen, die het beleid maken.

Twist over beoordeling

Het lezen van de vragen en de beoogde antwoorden in het correctievoorschrift brengt een gevoel van een mogelijke twist teweeg; er zal menig robbertje tussen de eerste en tweede corrector zijn gevochten. Als voorbeeld kunnen de vraag en het bijbehorend beoordelingsmodel in onderstaand kader dienen.

Alleen al het aantal van zeven mogelijke antwoorden en het scala van variaties daarop zou voor een oerwoud van antwoorden hebben gezorgd, een oerwoud waar correctoren de weg gemakkelijk in kwijt kunnen raken (zie: vraag 27).

Overigens kan men af en toe aan de correctheid van een gestelde vraag twijfelen. Waar bij de ene vraag naar de inhoud van de etiketteringstheorie wordt gevraagd (vraag 30), dient in de volgende vraag een tekst te worden geanalyseerd om duidelijk te maken dat het project Echt recht/samen

den passen, ligt hier meer voor de hand.

Eerdere examens gaven reeds aanleiding tot discussie over de verklaringstheorieën voor het verschijnsel criminaliteit. De zwartepiet kan hierbij niet eenzijdig aan de examenmakers worden uitgedeeld. Het subdomein 'Oorzaken van criminaliteit' is één van de lastigste delen van het thema. Over de oorzaken van criminaliteit lopen niet alleen de meningen van criminologen sterk uiteen, de verschillende benamingen en de combinatie van verschillende verklaringsmodellen belemmeren eveneens het zicht. In diverse methoden zijn bovendien actualisering doorgevoerd, die het spraakgebruik van docenten en leerlingen beïnvloeden. Kortom: het gaat hier om een subdomein dat door criminologen nodig op de schop moet worden genomen.

Goed beslagen ten ijs

Misschien heeft de geest van Pim Fortuyn eveneens de hoofden van veel docenten Maatschappijleer in den lande gevoed. Zij hebben in de voorbereiding op het centraal examen hun leerlingen vast en zeker met bronnen over

herstellen bij de etiketteringstheorie aansluit (vraag 31). Afgezien van het wel erg vage 'aansluit', lijkt dat project even goed vanuit andere theorieën - zoals de bindingstheorie, integratietheorie of de sociale controletheorie - te kunnen worden beschouwd. Een opdracht, waarbij leerlingen beargumenteerd moeten aangeven welke theorie zij als basis voor besproken beleid het best vin-

Fortuyns politieke loopbaan laten stoeien. Calculerende docenten zullen overigens ook nog andere inschattingen kunnen maken om hun leerlingen goed beslagen ten ijs te laten komen. Het bronnenmateriaal is grotendeels afkomstig van landelijke dagbladen in de periode van februari tot begin juni 2002. Daarbij zijn NRC Handelsblad en de Volkskrant dit jaar zwaar oververtegenwoordigd. Of

Vraag 40

Bij Maatschappijleer worden maatschappelijke en politieke problemen met behulp van een aantal verschillende invalshoeken of benaderingswijzen benaderd.

Invalshoeken zijn hier de sociaal-culturele, de politiek-juridische, de sociaal-economische en de vergelijkende invalshoek. Een eerste stap om het probleem van criminaliteit te analyseren, is het formuleren van analysevragen op basis van deze invalshoeken. Zo kan men vanuit de sociaal-economische invalshoek bijvoorbeeld de volgende analysevragen formuleren:

- is er een verband tussen criminaliteit en de sociaal-economische positie van de ouders van de leerlingen en
- welke financiële schade heeft de school gehad door de criminaliteit?

Formuleer vanuit twee andere invalshoeken dan de genoemde sociaal-economische invalshoek een analysevraag die betrekking heeft op de problematiek van tekst 9.

deze selectie iets over de leesvoorkur van de constructeurs zegt, is niet duidelijk. Dat voor maatschappijleerexamens naar bronmateriaal uit kwaliteitskranten wordt gestreefd ligt voor de hand. Zo beschouwd betaalt een (digitaal) abonnement op die dagbladen zich voor docenten en leerlingen uitstekend terug. Onder het regime van de Tweede Fase is goed bronnenmateriaal - met of zonder Pim - per slot van rekening de kurk waarop een geslaagd maatschappijleerexamen drijft. ■

Bert de Weme is docent aan de Lerarenopleiding Maatschappijleer van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden.

Tekstbegrip belangrijker dan kennis

PETER SALDEN EN INGRID FAAS

Niet alleen bij de Olympische Spelen in Athene worden medailles uitgereikt. Ook de recensenten van het vwo-maatschappijleerexamen zijn scheutig met de verschillende plakken. Het goud gaat dit jaar naar tekstbegrip en -verklaring.

Het vwo-examen Maatschappijleer bevatte een opgave over niet-stemmers (politieke besluitvorming), over de gevolgen van de economische crisis (werk) en over het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties: UNDP (democratie en ontwikkeling - ontwikkelingssamenwerking). De kandidaten dienden zich door zeven teksten, vijf figuren en in totaal 35 vragen heen te worstelen. Daarvoor kregen ze drie uur de tijd, hetgeen zeker niet te weinig was omdat de meeste vragen op één of meerdere teksten en figuren betrekking hadden. Tegen het einde van het werk waren er nog veel punten te verdienen en de laatste vraag - het schrijven van een betoog over een stelling waarin drie argumenten of gegevens, te ontlenen aan twee teksten en/of drie figuren moesten worden verwerkt - zal velen in tijdnood gebracht hebben. Een dergelijke

vraag hoort niet aan het einde van een examen te worden opgenomen.

Tekstbegrip

Voor dit examen was feitenkennis minder belangrijk dan tekstbegrip en tekstverklaring. Enkele vragen waren wel erg gemakkelijk, zoals de vraag over het kiezen van de fase van het systeemmodel (die fasen werden gegeven) in een tekst met betrekking tot de tevredenheid over de politiek bij thuisblijvers. Ook de vraag over de twee staatkundige veranderingen die Democraten 66 (D66) voorstaat om de betrokkenheid van de burgers te vergroten, was gezien de vele antwoordmogelijkheden verre van moeilijk. Hetzelfde gold voor de vraag over een maatregel ter bevordering van de werkgelegenheid aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt en een maatregel aan de aanbodzijde van de arbeidsmarkt; met name leer-

lingen met economie in hun profiel hadden hier weinig moeite mee. Er waren overigens wel meer vragen die in een economie-examen of in een geschiedenisexamen niet zouden misstaan. Vragen naar de tertiaire sector, naar argumenten waarom een toenemende werkloosheid negatieve gevolgen voor de financiering van de verzorgingsstaat heeft en het noemen van drie kenmerken van collectieve goederen en de verzuilingsgeschiedenis zijn daar voorbeelden van.

Voor slimme leerlingen was het een gemakkelijk examen, waarvoor ze niet veel hadden hoeven te leren. De zwakke(re) leerlingen die zich goed hadden voorbereid waren veelal teleurgesteld omdat ze het examen niet af hadden gekregen. Het is de vraag of zoveel teksten en figuren wel nodig zijn, te meer omdat over sommige teksten weinig vragen werden gesteld en het ook niet altijd even duidelijk was of de antwoorden betrekking op de teksten moesten hebben. Vragen waren vaak onduidelijk gesteld en docenten op de examenbesprekingen wisten dan ook niet altijd de juiste antwoorden of ze spraken elkaar tegen. Zo werd op de bespreking in Tilburg de selectiefunctie niet goed berekend en in Amsterdam wel. Wanneer de verslagen van de besprekingen naast elkaar worden gelegd, dan valt op dat de aanwezige docenten veel meer goed rekenen dan in het antwoordenmodel staat. Boven beide verslagen staat dat het antwoordenmodel van de Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven (CEVO) bindend is en dat het niet is toegestaan zelfstandig van het beoordelingsmodel af te wijken.

Informatie en onderzoek

Hoewel voor dit examen feitenkennis minder belangrijk was dan tekstbegrip en tekstverklaring, kan op de ver-

deling van het type vragen niet veel kritiek worden gegeven. Er zijn veel vragen die toetsen of de leerstof begrepen is en die ervan uitgaan dat de leerling de geleerde kennis toepast. Simpele kennisvragen waren slechts sporadisch in het examen te vinden. Gelukkig maar, want van vwo-leerlingen mag best worden verwacht dat ze kennis gebruiken in plaats van deze te reproduceren.

Naast informatievaardigheden was er in het examen ook aandacht voor onderzoeksvaardigheden en voor het kunnen beargumenteren van een eigen standpunt: vaardigheden die in de huidige samenleving onontbeerlijk zijn en daarom in een maatschappijleerexamen niet mogen ontbreken.

Verwarring

Hoewel de verdeling in het soort vragen wel in orde was, bleek de volgorde - en met name de formulering van de vragen - vaak een probleem. Wat wilden de examenmakers nu precies horen? Niet alleen leerlingen vroegen zich dit regelmatig af, maar ook bij docenten leidde de formulering van de vragen tot verwarring. Het antwoordmodel bracht in deze verwarring helaas vaak meer chaos dan rust. Zo werd de leerling ge-

vraagd om twee functies van het hebben van werk te noemen voor iemand met een hoge opleiding en een goed betaalde baan (vraag 21). Deze functies moesten voor de terreinen arbeidsinhoud en arbeidsvoorwaarden worden uitgelegd. De vraag is nu of de leerlingen de door hen genoemde functie voor zowel arbeidsinhoud als voor arbeidsvoorwaarden moesten uitleggen (dit zou een zesledig antwoord moeten opleveren) of dat het voldoende was om één functie aan één terrein - dus óf de arbeidsinhoud óf de arbeidsvoorwaarden - te koppelen (resultierend in een vierledig antwoord: elke functie aan één terrein gekoppeld). Het laatste is gezien het aantal punten dat met deze vraag kon worden behaald het meest logisch. Het is overigens jammer dat de leerling geen punten kon behalen voor logisch redeneren. Nadat deze vraag was beantwoord konden de leerlingen 'even lekker' naar een kennisvraag. Tenminste, dat was waarschijnlijk de bedoeling van de vraag, maar wederom bracht de formulering leerlingen in de problemen. Gevraagd werd naar drie opvattingen in het denken over arbeid, waarin arbeid als zinvol werd beschouwd. Het is jammer dat de term

'arbeidsethos' in de vraagstelling ontbrak. Indien deze term was toegevoegd hadden leerlingen ongetwijfeld geweten wat met deze vraag werd bedoeld. Het verschil tussen functies van arbeid en opvattingen over arbeid was voor velen niet helder en was inderdaad lastig. Zo werd in het antwoordmodel bij de ene vraag 'zelfontplooiing' een functie van arbeid genoemd (vraag 21). Bij de volgende vraag werd als antwoord op de vraag met betrekking tot opvattingen over arbeid gezegd dat arbeid een middel is om een aantal levensvoorwaarden, zoals zelfontplooiing, te verwezenlijken (vraag 22). Het onderscheid tussen opvatting en functie blijft dus enigszins arbitrair en moeilijk te doorgronden. Hoewel de vragen en de antwoorden nauwkeuriger zouden moeten worden geformuleerd, was het examen met algemene kennis en het zorgvuldig lezen van de vragen en de teksten goed te maken. Precieze kennis van de eindtermen lijkt tot een zilveren of zelfs een bronzen plak te zijn gedgegradeerd; het is belangrijker om de leerlingen te oefenen in het zorgvuldig lezen en beantwoorden van de vragen. ■

Peter Salden is docent Maatschappijleer aan het Fons Vitae Lyceum in Amsterdam.

Ingrid Faas is docent-in-opleiding aan het Onderwijscentrum van de Vrije Universiteit in Amsterdam.

HANS VAN DER HEIJDE

S.W. Couwenberg,
**Opstand der burgers - de Fortuyn-
revolte en het demasqué van de
oude politiek, Civis Mundi
Jaarboek 2004**, Uitgeverij Damon,
Best, 2004, ISBN 90-5573-480-2,
€ 16,95

De opstand der neoconservatieven

Carnaval of opstand?

Eerlijk gezegd vond ik hem niets meer dan een exhibitionistische parvenu en dat oordeel veranderde niet toen ik na zijn tragische dood een paar dingen van hem las. Pim Fortuyn be-
doel ik, maar dat had u al geraden.

Op de omslag van *Opstand der burgers*, S.W. Couwenbergs analyse van hetgeen hij de 'Fortuyn-revolte' noemt, staat Pim Fortuyn afgebeeld in de pose die velen zich herinneren: met glinsterende ogen en saluerend naar een zaal vol Leefbaren, terwijl hij met de woorden 'At your service' het lijsttrekkerschap aanvaardt.

Couwenberg, emeritus hoogleraar staats- en bestuursrecht, die met zijn tijdschrift *Civis Mundi* al meer dan veertig jaar (!) nationale en mondiale politieke ontwikkelingen vanuit een rechts perspectief analyseert en becommentarieert, staat aanmerkelijk positiever tegenover Fortuyn als politiek fenomeen dan als persoon.

Exuberantie

Van harte juicht hij diens aanval op 'de oude politiek van de partijpolitieke regentenklasse' toe. Het spijt hem dat, ten gevolge van de moord op Fortuyn en de minkukelige lijstvulling van de Lijst Pim Fortuyn (LPF), die aanval is blijven steken.

Anderzijds is hij eerlijk genoeg om te erkennen dat hij moeite had met Fortuyns exuberantie, alsook met hetgeen hij als een van diens belangrijkste drijfveren beschouwt, te weten frustratie. Met name frustratie over het gebrek aan erkenning dat Fortuyn eerder in de academische en de linkse politieke wereld meende te hebben gekregen.

Oude politiek

Bij alle voorbehoud op persoonlijk, karakterologisch vlak verdient Fortuyn in Couwenbergs ogen daarentegen lof voor de wijze waarop hij het feilen van de oude politiek aantoonde en met name hoe hij de onvrede daarover bij grote delen van de Nederlandse bevolking mobiliseerde en woorden wist te geven. Fortuyn heeft ervoor gezorgd dat de geest uit de fles kwam. Nu is het slechts een kwestie van wachten op een figuur met voldoende leiderschapskwaliteiten om de toch al zeer verzwakte, oude politieke kaste ten grave te dragen, meent Couwenberg.

Recensie

chauvinistische trots zijn? Dat je daar natuurlijk op tegen moet zijn, maar dan wel op grond van dat perverse karakter en niet op grond van het argument dat we best een beetje trotser op ons land en ons zelf mogen zijn?’

Interessant boek

Opstand der burgers is een zonder meer een interessant boek. Het dwingt de lezer goed over het fenomeen-Fortuyn en het regenteske karakter van Nederland na te denken. Overigens veranderde mijn hierboven nog eens samengevatte oordeel over dat fenomeen niet, maar dat oordeel zei niks over de ‘oude politiek’ waar Couwenberg veel belangwekkends over schrijft. ■

**bovenstaande tekst
is te lang.
svp in artikel schrappen**

Wat en wie zijn precies die oude politiek en kastepolitici? Net als Gerard van Westerloo in diens boek Niet spreken met de bestuurder (zie: Maatschappij & Politiek, 2003, nr.5) is Couwenberg tot de conclusie gekomen dat Nederland door een, nauwelijks door de volksvertegenwoordiging lastiggevallen, regentenkaste wordt bestuurd. Die vertegenwoordigende instituties zijn namelijk tot scholings- en disciplineringsinstellingen van de regentenkaste verworden. De kaste bestaat uit de top van de gevestigde politieke partijen die, dankzij het feit dat vrijwel alle belangrijke openbare functies in Nederland via benoeming en niet via de stembus worden gevuld, bestuurlijk de touwtjes in handen kan houden en exclusief kan blijven.

Regenten

Het regenteske karakter van het Nederlandse bestuur heeft een lange geschiedenis en Couwenberg zou Couwenberg niet zijn als hij daar niet op in zou gaan. Het is overigens opvallend om uit een rechtse mond te horen dat de gepolariseerde Partij van de Arbeid (PvdA) van de jaren zeventig een grote kans heeft gemist om het regenteske politieke stelsel open te breken. In plaats van die kans te grijpen, trokken de Van Dams, Meijers, Van der Louws en daarna de Koks na hun intrede in het regentendom de deur direct weer achter zich dicht.

Helaas speelt frustratie over het gevoel door de linkse kerk monddood te zijn gemaakt Couwenberg parten bij zijn verwijt dat de regentengeneratie van na 1970 taal als machtsinstrument misbruikte door, met de eis tot politieke correctheid, maatschappelijke discussies te verstikken. Couwenberg meent dat die verstikking ertoe heeft geleid dat redelijke, maar in de linkse catechismus ongepaste opvattingen over immigratie en multiculturaliteit niet konden worden geuit. Is het niet eerder zo dat door die verstikking nooit duidelijk kon worden hoezeer allerlei plat-racistische vooroordelen werden en worden gereproduceerd - hetgeen óók bleek uit dat wat Couwenberg de Fortuyn-revolte noemt.

Pervers chauvinisme

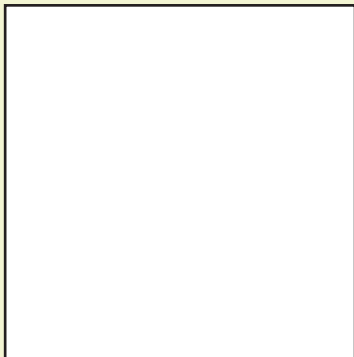
Couwenbergs boek valt in twee delen uiteen: een terugblik en een vooruitblik naar de perspectieven voor ‘nieuwe politiek’. Eén van die perspectieven, en wat daar voor nodig is, zal het maatschappijleerwereldje zeker aanspreken: versterking van democratisch burgerschap - onder andere via het onderwijs. Vergroting van electorale invloed door meer functies met behulp van de stembus in te vullen klinkt eerder links dan rechts, maar een goed idee is het wel. Couwenbergs neiging om al zijn waarnemingen en oordelen in algemeen-ideologische tendensen en hele rijen boekenkasten omverwerpende analyses te willen inbedden, brengt hem soms gevaarlijk dicht in de buurt van de alles-hangt-met-alles-samen metabletica. Met uitzondering van zijn idee over de Nederlandse identiteit zijn zijn concrete voorstellen echter vaak zo gek nog niet.

Zelden, en nooit in langere stukken, ziet Couwenberg kans om zijn ergernis over het gebrek aan nationale trots in Nederland te onderdrukken. Ook niet in dit boek. Weg met de weg-met-ons mentaliteit is zijn boodschap.

Elke keer als ik dat soort dingen van Couwenberg lees, denk ik: ‘zie je (lees: ‘men’ en denk niet dat ik hier Couwenberg tutoyeer) nog steeds niet in dat uitingen onder de noemer ‘weg-met-ons’ in feite een geperverteerde vorm van

Signalementen

■ Blend-it on tour for KidsRights

De wereld staat op haar kop. Oorlog, haat, terreur: de gevolgen voor het multiculturele klimaat zijn ook hier in Nederland te voelen. Vooral jongeren ondervinden dat en worden met vooroordelen en discriminatie geconfronteerd - terwijl juist jongeren aangeven wel in een multicultureel Nederland te geloven.

Daarom gaat de multiculturele jongerenorganisatie Blend-It met een middelbare scholenproject 'on tour' door Nederland. Het doel is de bevordering van integratie, wederzijds respect en begrip tussen jongeren (15-19 jaar) van verschillende culturele komaf. Daarnaast wil Blend-It de jongeren bewustmaken van hun mogelijkheden om de armoede van hun leef - tijdsgenoten in de Derde Wereld te bestrijden.

De Blend-It tour for KidsRight start met een speciale bus die de jongeren in hun woonplaats ophaalt. In elke tour is plaats voor dertig jongeren van verschillende culturele afkomst. In Amsterdam leren zij elkaar beter kennen door het speciaal voor de tour samengestelde programma van KidsRights, het Tropenmuseum en het Joods Historisch Museum. Tevens maken zij kennis met Zuid-Afrikaanse leeftijdgenoten die in moeilijke omstandigheden leven nadat hun ouders aan aids zijn overleden. Voor hen bedenken de tourjongeren in samenwerking met KidsRights een actie. *Blend-It on tour for KidsRights* loopt van september tot en met december 2004. In elke tour is plaats voor dertig leerlingen van één of twee scholen. Voor informatie en boekingen: www.blenditontourforkidsrights.nl of neem contact op met projectleider Niels Hoendervanger (telefoon: 024 - 355 3410, e-mail: tour@blend-it.nl).

■ Focus op de maatschappij

In het najaar van 2003 is de nieuwe SchoolTV-serie Focus op de maatschappij gestart. Van 3 t/m 24 november aanstaande worden op de woensdagen om 11.15 uur vier nieuwe afleveringen van elk 15 minuten uitgezonden. De onderwerpen komen ook in de verschillende vmbo-methoden aan bod: uitgaan, dominante cultuur en subcultuur, ontwikkelingssamenwerking en invloed van de media. In elk programma staat de ervaring van een jongere met het thema centraal. Het ervaringsverhaal wordt vervolgens vanuit de verschillende benaderingswijzen bekeken: sociaal-cultureel, politiek-juridisch, sociaal-economisch en veranderingsvergelijkend. Op deze manier maken de leerlingen kennis met andere meningen, waarna zij gestimuleerd worden om daarna hun eigen mening zorgvuldig vast te stellen.

Programma 5 - Uitgaan: uitgaan is geen maatschappelijk probleem, maar kan het wel worden.

Programma 6 - Dominante cultuur en subcultuur: hoe ontstaat het verschil tussen (sub)culturen?

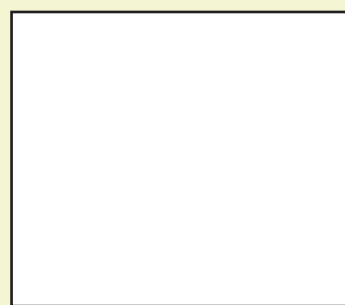
Programma 7 - Ontwikkelingssamenwerking: wat is de effectiviteit van ontwikkelingssamenwerking op het gebied van onderwijs, aids en milieu?

Programma 8 - Invloed van de media: onderzoek laat zien dat we vooral openstaan voor informatie die bij onze eigen manier van denken past (selectieve waarneming). De aan de serie gekoppelde internetpagina voorziet in extra informatie waarmee de leerlingen zelfstandig kunnen werken. Bij de serie is een uitgebreide docenthandleiding (à E 13) verkrijgbaar. Deze handleiding bevat onder andere een overzicht bij welke onderdelen van bestaande methodes de programma's het beste aansluiten.

N.B. De eerste vier programma's worden van 11 januari t/m 1 februari 2005, op woensdagen om 11.20 uur herhaald.

Voor meer informatie:
www.schooltv.nl/focus.

■ Lang leve de aarde

'Op je gezondheid! En op die van moeder aarde. Hoe oud is de aarde nu eigenlijk geworden?'

Zo'n 4,5 miljard jaar.'

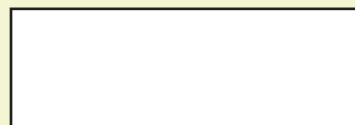
Aldus opent een bij Uitgeverij De Vijver uitgegeven boekje over het milieu, duurzame productie en globalisering. Deze luchtig informatieve toon wordt goed volgehouden en 'verraadt' op welke doelgroep auteur Geurt van de Kerk mikt: de onderbouw van de middelbare school.

Globalisering is een weerbarstig onderwerp, maar Van de Kerk is erin geslaagd de onvermijdelijke brij aan informatie, cijfers, feiten en meningen toegankelijk te maken en overzichtelijk, hapklaar als het ware, te presenteren. Een enthousiasmerend boek, sterk aanbevolen.

Geurt van de Kerk, *Lang leve de aarde* en al haar bewoners, een duurzame samenleving, Uitgeverij De Vijver, Afferden, 2003, prijs E 12,50.

Informatie: www.langlevedeearde.nl.

■ Sociologische Gids

Het eerste nummer in 2004 van het kwartaal tijdschrift Sociologische Gids is vrijwel geheel aan integratie van nieuwkomers en integratiebeleid gewijd. Het opent met een stuk over het, ten behoeve van de parlementaire onderzoekscommissie verrichte bronnenonderzoek naar integratiebeleid. Dezelfde auteurs, Duyvendak en Rijkschroeff, gaan in op de omstrede betekenis van zelforganisaties van allochtonen: stimuleren die integratie of vormen ze daarvoor eerder een hindernis? Integratie en huisvesting komen in een derde artikel aan de orde en deze Sociologische Gids sluit af met een stuk over ontwikkelingen onder nazaten in Nederland van Marokkaanse gastarbeiders.

Sociologische Gids, 2004, nummer 1, Uitgeverij Boom, Meppel/Amsterdam, Å 18.

(advertentie)

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van Het Instituut voor Publiek en Politiek. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Wolter Blankert, Harry van den Bouwhuijsen, Radboud Burgsma, Harold Drost, Hans van der Heijde (hoofred.), Chris Meijen, Lieke Meijs, Gerard van Rossum, correspondent: Jeff Peck, New York, VS.

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Omslagfoto

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

Instituut voor Publiek en Politiek,
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
telefoon 020 521 76 00
e-mail: uitgeverij@publiek-politiek.nl

Redactiesecretariaat

Instituut voor Publiek en Politiek
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
telefoon 020 521 76 00
e-mail m&p@publiek-politiek.nl

Abonnementsprijs M & P

€ 40,75 per jaar, Studenten ₤ 35,30, scholen en instellingen ₤ 44,90-. M & P verschijnt acht keer per jaar. Losse nummers ₤ 5,40 (exclusief verzendkosten).

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Tarieven op aanvraag verkrijgbaar bij de uitgever, tel. 020-5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen op diskette of per e-mail naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

nationalistische partij niet te veel stemmen zou krijgen en niet in de regering zou komen. Of een land aan de criteria voldoet kan dus afhankelijk zijn van een betrekkelijk willekeurige verkiezingsuitslag. De eis de mensenrechten te respecteren heeft een gunstige uitwerking op de rechten van de minderheden.

Verskillende landen in Midden-Europa hebben, tenminste op papier, verbetering gebracht in de situatie van de Roma. Een land als Estland zag zich gedwongen de grote Russische minderheid meer rechten te geven. De vraag is of deze maatregelen doorzetten na het lidmaatschap of juist weer teruggedraaid worden. Als een land eenmaal lid is, beschikt het meteen over machtige wapens om bemoeizucht van buiten tegen te gaan, door in heel andere zaken gebruik te maken van het veto-recht. En daarbij zijn we meteen weer beland bij de rode draad van dit artikel: na de uitbreiding zal er nog minder sprake zijn van een unie dan ervoor, zolang de eis van eenstemmigheid bij belangrijke zaken van kracht blijft. ■

